
جزوه درسی اقدام پژوهی «دوره کارشناسی»

مدرس: حمید مسعودی

ویرایش: ۱۳۹۸

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	اهداف درس
۲	سرفصل‌های اصلی درس
۲	شیوه ارزشیابی
۳	اقدام پژوهی چیست؟
۵	مبانی پارادایمی اقدام پژوهی
۶	رویکرد پوزیتیویستی و اقدام پژوهی
۶	رویکرد تفسیری و اقدام پژوهی
۷	رویکرد انتقادی و اقدام پژوهی
۷	ویژگی‌های کلیدی اقدام پژوهی
۹	سنت‌های اقدام پژوهی؛ تکنیکی، عملی و آزادی بخش
۱۱	اقدام پژوهی مشارکتی
۱۵	گام‌های اصلی اقدام پژوهی
۱۶	فرآیند یا چرخه اقدام پژوهی
۱۸	روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در اقدام پژوهی
۲۰	شیوه‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در اقدام پژوهی
۲۰	مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها در اقدام پژوهی
۲۱	روایی در اقدام پژوهی
۲۲	قابلیت‌های اقدام پژوهی
۲۲	محدودیت‌های اقدام پژوهی
۲۴	مراحل عملی اقدام پژوهی
۲۴	۱- برنامه‌ریزی
۲۶	۲- مرحله عمل
۲۷	۳- مرحله مشاهده و بهبود (اقدام مجدد)
۲۷	۴- مرحله تأمل و تفکر
۲۷	اصول اخلاقی در پژوهش اقدام پژوهی
۲۹	چارچوب یک گزارش اقدام پژوهی
۳۰	منابعی برای مطالعه بیشتر

اهداف درس

دانشجو باید بتواند:

۱. با مبانی پژوهش و اقدام پژوهی آشنایی پیدا کند.
۲. یک گزارش اقدام پژوهی انجام دهد.
۳. یک گزارش اقدام پژوهی را بررسی و نقد کند.

سرفصل‌های اصلی درس

۱. پژوهش و پژوهش کاربردی
۲. مبانی اقدام پژوهی
۳. سه رویکرد کلی در اقدام پژوهی
۴. برنامه‌ریزی در اقدام پژوهی
۵. اجرای اقدام پژوهی
۶. ارزیابی و اصلاح در اقدام پژوهی
۷. اقدام پژوهی گروهی و مشارکتی

شیوه ارزشیابی

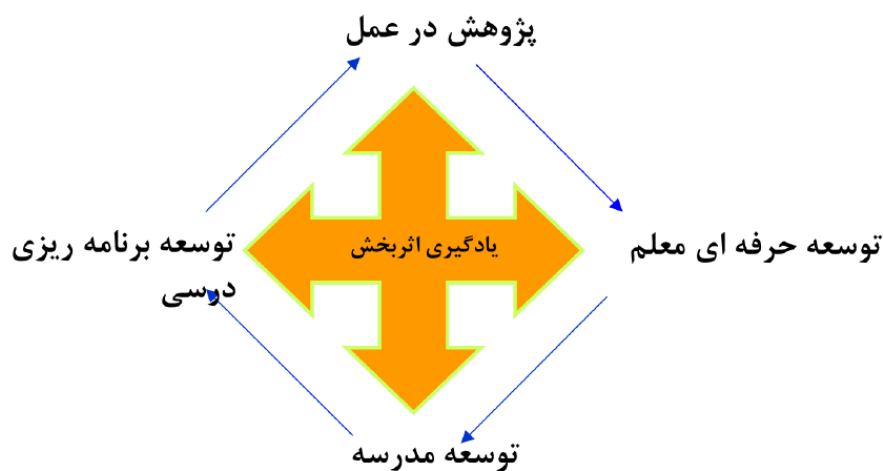
کار عملی + فعالیت کلاسی + امتحان پایان ترم

هدف از ارائه الکترونیک جزوه:

- ۱- دسترسی افراد بیشتر به مطالب؛
- ۲- کاهش مصرف کاغذ؛
- ۳- کاهش هزینه‌های دانشجویی؛
- ۴- امکان مطالعه در موقعیت‌های مختلف.

اقدام پژوهی چیست؟

اقدام پژوهی زمانی شروع می‌شود که افراد حرفه‌ای سؤال‌هایی مشابه این سؤال را از خود می‌پرسند «چه کار می‌توانم انجام دهم، در حالی که موقعیت موجود امیدبخش به نظر نمی‌رسد؟». هر چند لوین برای پاسخ به این سؤال، اقدام پژوهی را به طور روشن تعریف نکرد، ولی معنی مورد نظرش را بیشتر در توصیف هدف و رویه‌هایی برای انجام دادن چنین پژوهشی منعکس ساخت؛ سپس، صاحب نظران به تعریف این رویکرد پژوهشی پرداختند که در زیر به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود. راپوپورت اقدام پژوهی را چنین تعریف کرده است: «هدف اقدام پژوهی، پرداختن به مشکلات عملی افراد در وضعیتی که در آن نوعی مشکل خاص وجود دارد و هدف آن افزایش دانش اجتماعی از راه همکاری متقابل توأم با احترام و اعتماد متقابل در درون یک چهارچوب اخلاق مقبول طرفین است».

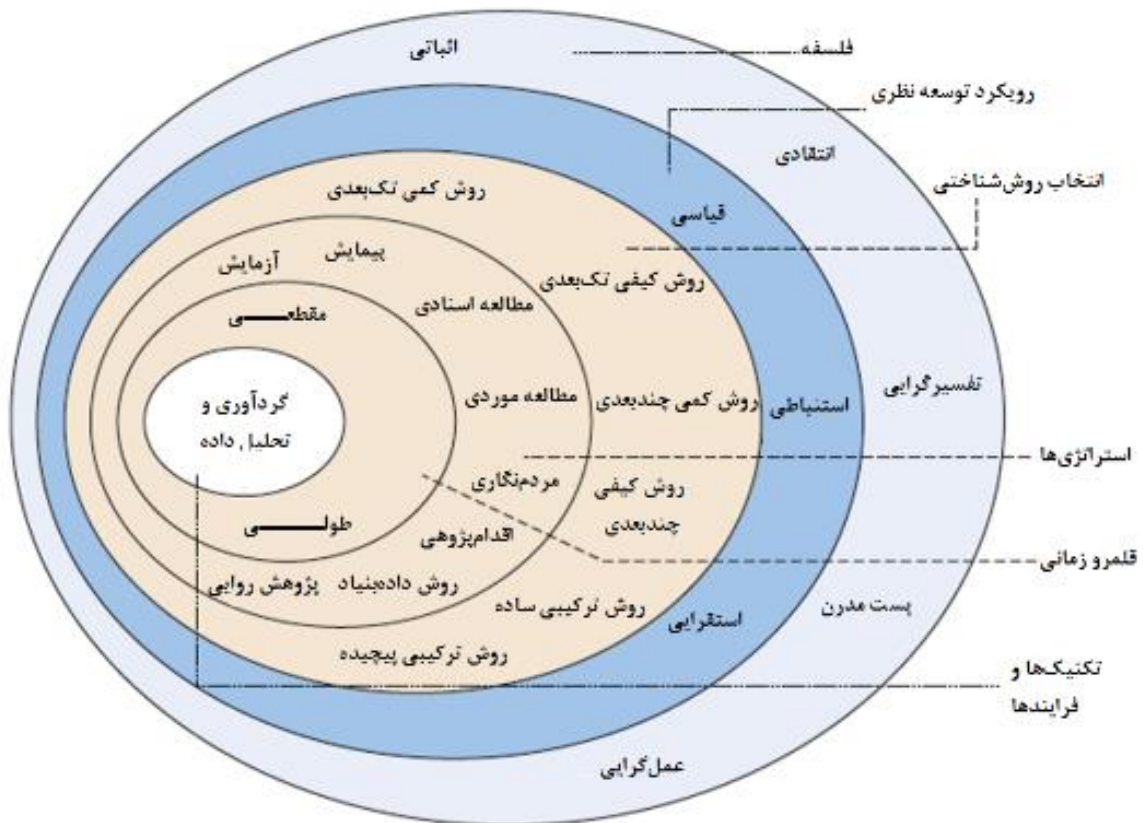

شکل ۱. اقدام پژوهی در مدرسه

کار و کمیسی (۱۹۸۶) اقدام پژوهی را اینگونه تعریف کرده‌اند: «اقدام پژوهی، شکلی از سؤال یا خوداندیشی است که به وسیله مشارکت کنندگان در موقعیت‌های اجتماعی با نظر به اصلاح معقول و متعادل از شیوه‌های آموزشی خود، درک آنان از این شیوه‌ها و موقعیت‌هایی که در آنها این شیوه‌ها اجرا شده، پذیرفته شده است. الیوت (۱۹۸۲) اقدام پژوهی را مطالعه یک موقعیت اجتماعی با دید اصلاح کیفیت اقدام در آن موقعیت تعریف کرده است. سوخ، تعریف الیوت را مبنای تعریفی جامع‌تر قرار داده است و آن را «مطالعه یک موقعیت اجتماعی با درگیر کردن مشارکت کننده به عنوان پژوهشگر با نظر به اصلاح کیفیت اقدام در آن موقعیت» تعریف کرده است. تعریف سومخ از اقدام پژوهی با رویکرد کیفی، بیش از سایر تعریف‌ها مورد قبول واقع شده است. با بررسی عمیق و دقیق تعریف‌های فوق، روشن می‌شود که اقدام پژوهی:

۱. بر اهمیت افزایش دانش علمی و حل مشکلات عملی در زندگی واقعی تأکید می‌کند. اگر چه این نکته هدف اغلب پژوهش‌های سنتی است، ولی پژوهش‌های سنتی، بر جدایی اقدام و پژوهش تأکید دارند.
۲. بر ارزش‌ها و استانداردهای مشترک پژوهشگر و متقاضی تحول، متمرکز است.
۳. نوعی راهبرد پژوهش ارائه می‌دهد که دارای بنیانی قوی است که پژوهش‌های سنتی فاقد آن است.
۴. مستلزم همکاری متقابل و مبتنی بر احترام و اعتماد پژوهشگر و متقاضی تحول است.
۵. دوره‌ای یا طولی است و بر یادگیری و بهبودهای تدریجی و گام به گام تأکید می‌کند.

۶. در این روش فرض می‌شود که پژوهشگر به تماس و تعامل با متقاضیان تحول نیاز دارد، تا به طور واقعی مشکلات و مسایل آنان را درک و به حل مشترک با آنها اقدام کند.

شکل ۲. جایگاه اقدام پژوهی در پیاز پژوهش

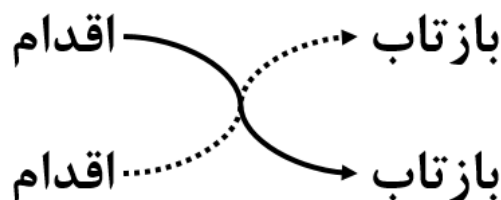
اقدام پژوهی با عنوان‌های گوناگونی از قبیل بررسی مشارکتی، بررسی عملی، اقدام پژوهی مشارکتی، تحقیق عملی اجتماع‌محور، تحقیق مشارکتی و بررسی مشارک‌ساز خوانده می‌شود. گرین وود و لوین (۱۹۹۸) این نوع تحقیق را چنین تعریف کرده‌اند: «به عنوان شکلی از تحقیق اجتماعی که توسط تیمی مشتمل بر محقق عملی حرفه‌ای و اعضای یک سازمان یا اجتماع به سمت بهبود موقعیت آنها صورت می‌گیرد». کمیس و مک تاگرت (۱۹۸۸) اظهار می‌کنند: «اقدام پژوهی یک نوع تحقیق خودتأملی جمعی است که به وسیله مشارکت‌کنندگان در موقعیت‌های اجتماعی به منظور ارتقا منطق و عدالت عملکردهای آموزشی یا اجتماعی آنها و نیز درک آنها از این عملکردها و موقعیت‌هایی که در آن این عملکردها انجام می‌شود، صورت می‌گیرد». این تعریف اهمیت جنبه‌های تأمل و مشارکت را که منجر به تغییراتی در جهان مشارکت‌کنندگان می‌شود مطرح می‌کند. در واقع تأمل به ویژه تأمل انتقادی روی فرایند و نتایج، یک بحث لاینفک ماهیت چرخه‌ای اقدام پژوهی است. به هر حال اقدام پژوهی اغلب به عنوان «یک فرایند تعاملی مستلزم عملکرد محقق و مشارکت‌کنندگان با هم روی چرخه خاصی از فعالیت‌ها شامل تشخیص مسئله، مداخلات و یادگیری تأملی تعریف می‌شود. این فعالیت‌ها به سمت یک فرد، یک گروه، یک مؤسسه یا یک جامعه بزرگتر در یک موقعیت خاص جهت‌دهی می‌شود. اقدام پژوهی می‌تواند به طور همزمان برای حل مسئله، توسعه تئوری و ارتقا شایستگی‌ها به کار رود. در این روش محقق عملکردها یا افراد را ارتقا می‌دهد و یا تحقیق به تغییر عملکرد و مشارکت‌کنندگان منجر می‌شود.

کورت لوین؟ معتقد بود که اگر پژوهش اجتماعی صرفاً منجر به تولید دانش گردد بدون آنکه در چرخه فعالیت‌های اجتماعی بهبود و تغییر ایجاد کند به مقصود خود نرسیده است. از دیدگاه وی هدف پژوهش تنها شناخت جهان و تفسیر آن نیست بلکه تغییر آن نیز می‌باشد. وی اقدام‌پژوهی را عاملی نیرومند برای نیل به این اهداف مهم می‌دانست (رضوی، ۱۳۸۹). هر نوع پژوهشی اصول علمی خاص خود را دارد که پژوهشگر باید در اجرای آن رعایت کند. در اقدام‌پژوهی، معمولاً مجری (معلم، کارمند و ...) خود پژوهشگر است و نقش اصلی پژوهش به عهده او می‌باشد. لذا وی باید به مهارت‌های علمی اقدام‌پژوهی مجهز باشد، چه به این وسیله او به عنوان مجری اصلی طرح تحقیق اقدام‌پژوهی، می‌تواند مسئله ملموسی را که با آن روبه‌رو است حل کند یا بهبودی امور را میسر سازد.

مبانی پارادایمی اقدام‌پژوهی

به اعتقاد نیگل‌اس (۲۰۰۴) اقدام‌پژوهی در پارادایم پراگماتیسم و تئوری انتقادی قرار دارد و این در حالی است که اوبرین (۲۰۰۱) و اندروفه (۲۰۰۷) اشاره می‌کنند که اقدام‌پژوهی در پارادایم پراکسیس قرار دارد. واژه پراکسیس یک کلمه یونانی است که با تحقیق آزادی‌بخش در ارتباط است. در یونان پراکسیس به معنای اقدام است؛ اما پراکسیس در اقدام‌پژوهی به مفهومی اشاره دارد که اولین بار به وسیله ارسطو به کار رفت؛ و به معنای هر اقدام برای تغییر شرایطی است که فرد با آن مواجه می‌شود. عناصر کلیدی این مفهوم شامل تلفیق تئوری و عمل، ترکیب تأمل و عمل، کار با افراد (نه بر روی افراد) و کار برای ایجاد یک تغییر است. پراکسیس به معنای این است که محقق نمی‌تواند از قبل مشخص کند که فرایند یا روش صحیح انجام کار چیست تا به وسیله آن یک موقعیت ویژه را پیش‌بینی کند؛ بنابراین واضح است که پراکسیس مستلزم چیزی فراتر از تأمل روی عملکرد است، مستلزم اقدام به سمت بهبود شرایط یا موقعیت افراد، جستجو برای حقیقت یا چیزی واقعی است که در چارچوب احترام به سایرین رخ می‌دهد.

اوبرین (۲۰۰۱) می‌گوید «در یک فرایند پیش‌رونده، دانشی که از عملکرد ناشی می‌شود و عملی که به وسیله دانش هدایت می‌شود، نقطه اتکای اقدام‌پژوهی است. نارونمون (۲۰۱۰) می‌نویسد پراکسیس اساساً به یک حرکت عقلانی، عاطفی و عملی اشاره می‌کند. در حقیقت پراکسیس یک دیالکتیک است که به طور اولیه در رویکرد اقدام‌پژوهی مشارکتی توسعه‌یافته است. او این دیالکتیک را به شکل زیر نشان می‌دهد:

شکل ۳. دیالکتیک پراکسیس

بنابراین اقدام‌پژوهی از لحاظ معرفت‌شناسی در پارادایم تحقیق پراکسیس قرار دارد (نه اثبات‌گرایی و تفسیری). در حالی که پارادایم اثبات‌گرایی اساساً با یافته‌ها و حقایق عینی سروکار دارد، پراکسیس در مورد دیدن و اقدام

است. این پارادایم خنثی بودن محقق را رد می‌کند و در عوض یک محقق فعال که در حل یک مشکل (یک موقعیت) دارای جایگاه است (ذینفع است) را می‌پذیرد.

رویکرد پوزیتیویستی و اقدام‌پژوهی

هیرشم (۱۹۸۵) پوزیتیویسم را به عنوان یک معرفت‌شناسی تعریف می‌کند که از طریق جستجوی قواعد و روابط علت و معلولی بین عناصر تشکیل دهنده آن به دنبال توضیح و پیش‌بینی آن چیزی است که در اجتماع اتفاق می‌افتد». این پارادایم بر چند اصول مبتنی است از جمله: اعتقاد به این که دانش فقط از داده‌های حسی کسب می‌شود و می‌توان آن را مستقیماً تجربه کرد و افراد مختلف بر سر آن اتفاق نظر دارند. روش آن با نشان دادن ارتباط بین متغیرها با داده‌های عددی به شدت بر اندازه‌گیری‌های کمی تأکید می‌کند.

در این رویکرد فرض بر این است که رفتار را می‌توان از طریق اندازه‌گیری عینی توضیح داد که در آن خطای حاصل از تعصب فردی به حداقل می‌رسد، پژوهشگر و پدیده مورد بررسی دو مقوله مجزا از هم هستند. پژوهشگر نه بر پدیده مورد بررسی تأثیر می‌گذارد و نه از آن تأثیر می‌پذیرد. پژوهشگرانی که فرض‌های پوزیتیویستی را می‌پذیرند به انتخاب روش‌های جمع-آوری اطلاعاتی چون؛ پرسشنامه، مصاحبه‌های ساختارمند و چک لیست‌های مشاهده‌ای تمایل دارند. و همچنین از روش‌های آماری برای تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده می‌کنند.

این افراد انرژی زیادی صرف حفظ فاصله میان خود به عنوان کارشناسان پژوهشی و اتفاقاتی که در خود شرایط یا موقعیت پژوهش روی می‌دهند، می‌کنند. به طور کلی مطالعات پوزیتیویستی بیشتر به دنبال آزمون نظریه هستند تا به فهم پیش‌نگرانه پدیده کمک کند. پوزیتیویسم در تحقیقات علمی و کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته تعدادی از افراد آن را نقطه مقابل اقدام‌پژوهی می‌دانند. رویکرد پوزیتیویستی در پژوهش‌های علمی و کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرد و با اصول اقدام‌پژوهی در تضاد است.

رویکرد تفسیری و اقدام‌پژوهی

در طول نیم قرن گذشته، الگوی پژوهش جدیدی در علوم اجتماعی پدید آمده است برای غلبه بر محدودیت‌های روش پوزیتیویسم، که آن را پژوهش تفسیری نامیده‌اند. پژوهش تفسیری اساساً مربوط به کشف معنی یک پدیده اجتماعی می‌شود و موجبات درگیری بیشتر محقق با موقعیت عملی را فراهم می‌آورد. پژوهشگر تفسیری کار خود را با این فرض آغاز می‌کند که دسترسی به واقعیت تنها از طریق ساختارهای اجتماعی از قبیل زبان، آگاهی و مفاهیم مشترک ممکن است. شالوده فلسفی پژوهش تفسیری، تأویل و پدیدارشناسی است. هدف پژوهش‌های تفسیری، فهم پدیده است از طریق مفاهیمی که افراد به آن پدیده نسبت می‌دهند.

پژوهش تفسیری متغیرهای مستقل و وابسته را پیشاپیش معلوم نمی‌کند، بلکه معطوف به پیچیدگی تمام عیار مفهوم سازی انسان در موقعیت‌های مختلف است. در این شیوه پژوهشگر به منظور تحقق درون‌فهمی باید وارد محیط اجتماعی شود و به یکی از نقش‌آفرینان اجتماعی تبدیل گردد. این رویکرد بر روش‌شناسی

کیفی، مشاهده مشارکتی، مصاحبه‌های عمیق، مطالعات موردی، گروه‌های کانون متکی است. پژوهشگران در طبقه بندی انواع پژوهش اقدام‌پژوهی را در گروه پژوهش‌های تفسیری قرار می‌دهند.

رویکرد انتقادی و اقدام‌پژوهی

در این رویکرد اساساً هدف، مورد انتقاد قراردادن ساختارهای دانش و طبعاً توزیع دانش به مثابه یک منبع قدرت و برقراری عدالت است. پژوهش نقادانه متکی بر این فرض است که واقعیت اجتماعی، ساختمانی تاریخی دارد و به وسیله افراد تولید و باز تولید می‌شود. هر چند انسان میتواند به شکلی آگاهانه موقعیت اجتماعی و اقتصادی خود را تغییر دهد، این نحله از پژوهشگران معتقدند که توانمندی انسان در این عرصه، به وسیله صورت‌های مختلفی از سلطه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی محدود می‌شود. وظیفه عمده پژوهش نقادانه، نقد اجتماعی است و به مدد آن شرایط محدود کننده و بیگانه ساز موجود در معرض دید قرار می‌گیرد. پژوهش نقادانه معطوف به برخوردها، تضادها و تقابل‌های جامعه است و به دنبال آن است که عوامل این بیگانگی و سلطه را از میان بردارد.

محقق انتقادی به دنبال شناسایی روابط تضاد در واقعیت اجتماعی است که حکایت از نوعی سلطه و ظلم دارد. رویکرد انتقادی به دنبال توانمندی انسان در فائق آمدن به محدودیت‌های ناشی از نژاد، طبقه و جنسیت در جامعه است. محقق انتقادی ممکن است متکی بر روش شناسی قوم نگاری انتقادی به طراحی تحقیق خود بپردازد. در این مطالعه، محقق به دنبال پیگیری تغییراتی در چگونگی فکر کردن مردم، تشویق مردم در تعامل، شکل شبکه‌های اجتماعی، فعال شدن گروه‌های کنش محور و کمک به افراد در بررسی شرایطی که در آن زندگی می‌کنند، می‌باشد. روح حاکم بر روش شناسی انتقادی حکایت از این انتقاد و باور پارادایمی دارد که دنیا بر اساس نابرابری که منافع متعارض در آن وجود دارد، ساخته شده است

ویژگی‌های کلیدی اقدام‌پژوهی

اقدام‌پژوهی دارای هفت ویژگی کلیدی است که بدین شرح می‌باشد:

- اقدام‌پژوهی، یک فرآیند اجتماعی است. این نوع تحقیق، آگاهانه به بررسی روابط میان حوزه‌های فردی و اجتماعی می‌پردازد.

- اقدام‌پژوهی، یک امر مشارکتی است. در این روش محقق در بررسی دانش دیگران (فهم‌ها، مهارت‌ها و ارزش‌ها) و مقولات تفسیری (شامل پرداختن به راه‌هایی است که اشخاص به تفسیر خودشان و کنش‌هایشان در جهان مادی و اجتماعی روی می‌آورند) آنها مداخله می‌کند. در واقع، اقدام‌پژوهی مشتمل بر روابط مشارکت است که این روابط به عنوان ویژگی اساسی نه به عنوان یک ارزش ذاتی یا ابزاری به شمار می‌آید. برای مثال در یک طرح اقدام‌پژوهی درباره آموزش، نه تنها معلمین که وظیفه بهبود اعمال اجتماعی را به عهده دارند بلکه دانش‌آموزان، والدین، انجمن‌های فرهنگی و پرسنل سازمان نیز در تغییرات مشارکت دارند. این تغییرات شامل تغییر شیوه‌های موجود فهم، اعمال اجتماعی و موقعیت موجود افراد می‌باشد.

- اقدام‌پژوهی، عمل گرایانه و مبتنی بر همکاری متقابل است. این روش افراد را به مداخله در بررسی اعمال اجتماعی وامی دارد. اعمالی که افراد را به تعامل اجتماعی با دیگران سوق می‌دهد. همچنین فرآیندی است که طی آن افراد، ارتباطشان، نتیجه این ارتباط و سازمان اجتماعی شکل گرفته از طریق آن را مورد بررسی قرار می‌دهند. سپس افراد به جهت بهبود تعاملاتشان به ایجاد تغییراتی در کنش‌هایشان می‌پردازند. به این معنا که افراد مشارکت‌کننده گستره تعاملاتی را که به عنوان رفتارهای غیرعقلانی، غیرکارآمد، ناعادلانه و یا غیر ارضاء‌کننده تشخیص داده، کاهش می‌دهند.

- اقدام‌پژوهی، رهایی بخش است. این روش به دنبال آن است که افراد خود را از قید و بند ساختارهای اجتماعی غیرکارآمد، ناعادلانه و غیرارضاء‌کننده‌ای که محدودیت رشد و اراده فردی را موجب می‌شوند، رها سازند.

- اقدام‌پژوهی، انتقادی است. این روش فرآیندی است که طی آن افراد آگاهانه به واکاوی و به چالش کشیدن شیوه‌های تفسیر و توصیفی‌شان از جهان پیرامون می‌پردازند. شیوه‌هایی که غیرعقلانی، ناکارآمد و غیر عادلانه اند.

- اقدام‌پژوهی، امری بازتاب دهنده است. این روش به دنبال بررسی واقعیت، به منظور ایجاد تغییر در آن است. به طور مشخص آنکه، این امر فرآیند آگاهانه‌ای است که به واسطه آن افراد اعمال‌شان را به دورانی از چرخه‌هایی از کنش‌های خودانتقادی و بازاندیشی مبتل می‌سازند.

- اقدام‌پژوهی، به دنبال تغییر نظریه و عملی است. این روش همچنین در نظر ندارد که این از میان این دو امر (نظریه و عمل) یکی را بر دیگری رجحان دهد. بلکه، به دنبال توسعه هر یک در ارتباط با دیگری است که این امر از طریق به کار بردن منطق انتقادی در مورد آن دو و پیامدهای آنها صورت می‌پذیرد. در این روش، اقدام و تحقیق اصولاً در هم تنیده‌اند؛ هر کنشی یک پژوهش است و هر پژوهشی نیز یک کنش.

شکل ۴. ویژگی‌های کلیدی اقدام‌پژوهی

سنت‌های اقدام‌پژوهی؛ تکنیکی، عملی و آزادی بخش

روش‌های اقدام‌پژوهی روی یک طیف قرار دارند. در یک سوی این طیف تأکید اصلی بر روی اقدام است و تحقیق در حاشیه قرار دارد. در سمت دیگر طیف، تحقیق، هدف اولیه است و اقدام اغلب به عنوان یک فرآورده جانبی است. چنین رویکردهایی اغلب با هدف انتشار صورت می‌گیرد تا مخاطبان خود را هدف قرار دهد. در این مدل‌ها توجه بیشتری به طراحی تحقیق معطوف می‌شود. در هر دو نمونه اقدام به درک و درک به اقدام کمک می‌کند. در واقع اقدام‌پژوهی ابزاری در راستای ایجاد معانی و ارتقا درک در موقعیت‌های اجتماعی پیچیده و ارتقا کیفیت تعاملات و عملکرد انسان در آن موقعیت‌هاست.

جدول ۱. سنت‌های اقدام‌پژوهی

طیف اقدام‌پژوهی		
مبتنی بر تحقیق		مبتنی بر عمل
سنت‌های اقدام‌پژوهی		
تکنیکی	عملی	
تجربی	سازمانی	حرفه‌ای
روش‌های اقدام‌پژوهی		
مدل لویین مدل پاتون مدل تابا نونل مدل لیپیت رادکی متودولوژی چک لند	مدل الیوت مدل ایبوت مدل ساگور	مدل دیکین (مدل کمیس و همکاران)

اکثر انواع اقدام‌پژوهی را می‌توان روی یک طیف قرار داد که نشان می‌دهد انواع مختلف اقدام‌پژوهی از لحاظ متودولوژی با هم تفاوتی ندارند بلکه تفاوت‌های آنها در پیش‌فرض‌های زیربنایی آنها و جهان‌بینی مشارکت‌کنندگان است.

اقدام‌پژوهی تکنیکی؛ اقدام‌پژوهی تکنیکی یک سنت تحقیق علمی برای حل مشکلات عملی و اجتماعی و تست تئوری‌ها در عمل است. مشکلات تحقیق از پیش تعیین می‌شوند و هدف تست یک مداخله ویژه برای تغییر براساس چارچوب تئوریک از قبل تعیین شده است. در این نوع اقدام‌پژوهی رفتار مشارکت‌کنندگان به صورت عینی و قابل بررسی در نظر گرفته می‌شود و می‌تواند قابل تعمیم و قابل پیش‌بینی باشد. ماهیت مشارکت بین محقق و مشارکت‌کنندگان تسهیل‌کننده و تکنیکی است. جریان ارتباط به طور اولیه بین تسهیلگر و گروه است؛ به طوری که بتوان ایده‌ها را به گروه منتقل کرد.

یکی از تفاوت‌های انواع اقدام‌پژوهی، میزان همکاری (نوع مشارکت) در تحقیق و نیز توزیع قدرت است. در خصوص میزان همکاری می‌توان گفت که در اقدام‌پژوهی تکنیکی، مشارکت‌کنندگان در نقش پاسخگو و نمونه هستند. در مورد مفهوم تغییر در اقدام‌پژوهی باید گفت که در اقدام‌پژوهی تکنیکی، منبع قدرت برای اقدام، ایده است و از آن جایی که ایده اغلب متعلق به تسهیلگر (پژوهشگر) است، این تسهیلگر است که قدرت در پروژه را کنترل می‌کند.

اقدام‌پژوهی عملی؛ در اقدام‌پژوهی عملی، مشکلات تحقیق در موقعیت تعریف می‌شوند. محقق و افراد مشارکت‌کننده دور هم جمع می‌شوند تا مشکلات را شناسایی، علل زیربنایی را مشخص و مداخلات ممکن را

تعیین کنند. افرادی که در این نوع اقدام‌پژوهی درگیر می‌شوند، درک جدیدی از عملکرد خود دارند و تغییراتی که اجرا می‌شوند، پایدارترند. جریان ارتباط در این نوع اقدام‌پژوهی باید بین هر عضو گروه و تسهیلگر برقرار باشد. در اقدام‌پژوهی عملی نقش مشارکت کنندگان، مشاور و همکار است. در اقدام‌پژوهی عملی مانند نوع سازمانی و حرفه‌ای، قدرت مستلزم به اشتراک گذاشتن بین یک گروه از مشارکت‌کنندگان همتراز است. به هر حال هنوز تأکید روی قدرت فردی برای اقدام است.

اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش؛ این روش بر اهمیت مشارکت و دینامیک‌های گروهی در طول فرایند تحقیق تأکید می‌کند و تحقیق به عنوان یک نوع اقدام اجتماعی محسوب می‌شود. اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش، مستلزم درگیری کامل همه افراد ذینفع (شامل محقق، افراد حرفه‌ای آن سیستم، سیاست‌گذاران، مددجویان و اعضای جامعه در سیستم آموزشی و اجتماعی است. اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش، آزاد کردن مشارکت‌کنندگان در اقدام، از دیکته، اجبار، سنت، مسائل قبلی، عادت، تهدید و خودفریبی است و بر اهمیت مشارکت اعضای سازمان به عنوان یک شرط برای دستیابی به موفقیت تأکید می‌کند. در این نوع اقدام‌پژوهی، مشارکت‌کنندگان هم به عنوان نمونه و هم همکاران تحقیق هستند. در واقع، وجود مشارکت‌کنندگان صرفاً به عنوان مشاور، مشتری یا پاسخگو کافی نیست بلکه باید جزء لاینفک تحقیق باشند.

در نوع آزادی‌بخش، مشارکت‌کنندگان به عنوان همکار محقق و همکاران عامل تغییر هستند. در اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش، مشارکت‌کنندگان از فشارهای مرسوم سرکوب‌گر آزاد هستند. قدرت در گروه (نه در افراد گروه و نه در تسهیل‌کننده) واقع شده است. فرد متخصص تعدیل‌کننده فرایند است و مسؤولیت و همکاری برابر با مشارکت‌کنندگان دارد. اغلب تغییر در ارتباطات قدرت در گروه است که موجب یک شیفت از یک نوع اقدام‌پژوهی به نوع دیگر می‌شود. اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش اصولی دارد که موجب تمایز این مدل از سایر روش‌های تحقیق مرسوم و سایر مدل‌های اقدام‌پژوهی می‌شود. این اصول عبارتند از:

۱. مشارکت و همکاری؛

۲. توانمندی؛

۳. دانش؛

۴. تغییر اجتماعی.

گروهی که اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش را انجام می‌دهند به شناسایی یک مسئله از طریق بحث و تأمل می‌پردازند. این مسائل به صورت یک هدف مشترک تلفیق می‌شوند (والاد، ۲۰۰۴). گروه توافق می‌کنند که به علت این هدف مشترک در پروژه اقدام‌پژوهی آزادی‌بخش مشارکت و همکاری نمایند؛ بنابراین گروه و اعضای گروه برای برنامه‌ریزی و اقدام برای ایجاد یک تغییر اجتماعی توانمند می‌شوند. تغییر در عملکرد مورد مشاهده قرار می‌گیرد. گروه به طور انتقادی به بررسی نتایج می‌پردازد؛ بنابراین گروه دانش جدیدی دارد که ممکن است از طریق آن تئوری توسعه یابد. این دانش و تئوری ممکن است روی اثرات مشاهده شده تغییر یا فرایند تغییر یا هر دو متمرکز باشد. این اصول نیز یک چرخه را تشکیل می‌دهند.

اقدام‌پژوهی مشارکتی

اقدام‌پژوهی مشارکتی به آن دسته از الگوهای تحقیق عملی اطلاق می‌شود که از ابزار انسان‌شناسی جهت ارائه راه حل عملی برای مشکلات اجتماعی بهره‌گیرند. مثلاً کارهای گودیناف و کورت لوین از این دسته هستند. اقدام‌پژوهی برای نخستین بار در سال ۱۹۴۶ توسط کورت لوین معرفی گردید. لوین تصویر روشنی از اقدام‌پژوهی ارائه نمود که در آن تفاوت‌های اساسی این روش با روش‌های اثباتی کاملاً مشهود است. مجموعه یادداشت‌های او در سال‌های ۱۹۴۴ تا ۱۹۴۶، نشانگر اهتمام جدی وی در پایه‌گذاری روشی است که توان مقابله و رفع مسائل بحرانی نظیر فاشیسم، فقر، تخاصمات اجتماعی، مسائل اقلیت‌ها و... را داشته باشد. لوین این نوع تحقیق را به عنوان یک تحقیق تطبیقی از شرایط و اشکال متنوعی از کنش اجتماعی و تحقیق منتهی به کنش اجتماعی می‌داند.

امیلی کالهن معتقد است این نوع تحقیق در دهه‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰، توسط کورت لوین و همکارانش به عنوان حلقه حل مسئله با هدف اصلاح سازمان‌ها مطرح شده بود. اصطلاح اقدام‌پژوهی به تحقیق با قاعده‌ای اشاره می‌کند که تلاش مستمری برای اصلاح کیفی یک سازمان و کنش‌های آن را بر عهده دارد. امروزه اقدام‌پژوهی یک ابزار بسیار قوی برای اصلاح کنش‌های گروهی، وضعیت بهداشت و امور سازمانی است. تحقیق اقدامی مشارکتی، تحت تأثیر رشته‌های علمی و محققان مختلفی از سراسر دنیا شکل گرفته است. اصطلاح تحقیق مشارکتی، برای نخستین بار در اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی توسط مارشا لیزا سوانتز به کار گرفته شد. او این اصطلاح را برای توصیف فرآیند پیوند دانش و تجربه‌های اعضای اجتماعی محلی تانزانیا برای ایجاد پروژه‌های توسعه کنترل شده به کار برد.

سپس اورلاندو و فالس بوردا این اصطلاح را برای توصیف کوشش‌های مشابه در کلمبیا به کار بردند. آنها بر مؤلفه تغییر اجتماعی کار تأکید فراوانی داشتند. تقریباً هم‌زمان با آنها، راجش تاندون در هندوستان به گسترش رهیافت مشابهی برای انجام تحقیقات اجتماع مبنا دست زد. در آمریکا و کانادا، توسعه این نوع تحقیقات مدیون کار مؤسساتی نظیر مرکز تحقیقاتی هایلندر، مرکز مشاوره بین‌المللی برای آموزش بزرگسالان و محققان منفردی نظیر دونالد کامستوک راشل فاکس و پاتریشیا ماگویر می‌باشد.

اغلب انتظار می‌رود صاحبان مشاغل نظیر تدریس، امور بهداشتی و درمانی، مددکاری، مدیریت و محققان علوم اجتماعی در معنای عام، مانند مکانیک یا تکنسین عمل کنند. در حالی که آنها می‌توانند محققان و کارکنان خلاق و مبتکری باشند. دیدگاه‌های جدید، به کارگیری بدون تفکر روش‌های استاندارد را در همه مشاغل و همه عرصه‌های تحقیق رد می‌کند. علی‌رغم رواج کاربرد روش‌های استاندارد برای حل مسائل انسانی، رهیافت جدیدی در علوم اجتماعی پدید آمده که معتقد است؛ کلیه افرادی که مسئله مورد تحقیق به طور مستقیم با زندگی آنها در ارتباط است، نباید صرفاً به عنوان موضوع تحقیق در نظر گرفته شوند، بلکه باید در کلیه مراحل تحقیق، نقش فعال و پویا داشته باشند. به گفته براون و تاندون^۱ اگر واقعیت را به عنوان ارتباط دیالکتیکی بین شناسا و موضوع شناسایی (ابژه و سوژه) در نظر بگیریم، قاعدتاً باید از روش‌های تحقیقی که مردم را به عنوان محققان در جریان تحقیق دخالت می‌دهند، استفاده کنیم.

^۱ brown and tandon

اقدام پژوهی مشارکتی به جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و دست‌اندرکاران مسائل انسانی این امکان را می‌دهد که از مهارت‌ها و آموخته‌هایشان، جهت تغییر اجتماعی مثبت استفاده کنند. به علاوه، به محققان کمک می‌کند تا به تولید دانش در میدان مورد تحقیق بپردازند. این نوع تحقیق، چارچوبی فراهم می‌آورد که دستیابی به تغییرات امکان‌پذیر گردد. کسانی که با اجتماعات انسانی سروکار دارند، با استفاده از این چارچوب می‌توانند زمینه علمی خود را با ارزش‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی پیوند دهند.

پیتر ریزون، تحقیقاتی را که بر مبنای مشارکت افراد مورد مطالعه در جریان تحقیق و مداخله در فرآیندهای اجتماعی شکل گرفته‌اند، تقسیم‌بندی کرده است. وی سه نوع تحقیق مبتنی بر مشارکت و مداخله را نام می‌برد. ۱. تحقیق همکاری^۱. ۲. اقدام پژوهی مشارکتی^۲. ۳. اقدام پژوهی^۳. از نظر ریزون، این سه رهیافت به کمک یکدیگر پارادایم تحقیق با مردم را می‌سازند.

از آنجا که اقدام پژوهی مشارکتی بر وجوه سیاسی تولید معرفت تأکید می‌کند، اهمیت بسزایی دارد. همان طور که رحمان و فالس بوردا اشاره می‌کنند، این نوع تحقیق، جایگزین سنت دیرینه جنبش‌های آزادی‌خواهانه شده است. در این تحقیق، روشنگری و آگاه کردن مردم در درجه اول و توجه به معرفت‌شناسی و روش‌شناسی در مرحله بعد اهمیت قرار دارد. از آنجا که دانش و تجربه مردم به خودی خود مهم و با ارزش تلقی می‌شود، هدف اساسی این تحقیق تولید دانش و کنش کاملاً سودمند با افراد مورد مطالعه است. قدرتمند کردن مردم با استفاده از دانش شخصی‌شان، هدف دیگر این تحقیق تلقی می‌شود. این نوع تحقیق به مشارکت واقعی و خالص مردم که ریشه در سنت‌های فرهنگی عامه مردم دارد، اهمیت می‌دهد. دموکراسی، همکاری و دیگر خواهی از مشخصات آن است. گفت و گو ابزار محوری این تحقیق است؛ زیرا از طریق گفت و گو ارتباط سنتی سوژه و ابژه که متعلق به علم سنتی است، جای خود را به ارتباط (سوژه - سوژه) می‌دهد.

به بیان دیگر کلیه افراد مورد تحقیق، به مشارکت‌کنندگان در فرایند تحقیق و همکاران تحقیق تبدیل می‌شوند. یکی از اصول اساسی این تحقیق، اعتقاد به مشارکت افراد درگیر مسئله در کلیه مراحل تحقیق (تنظیم دستور کار، گردآوری اطلاعات، تحلیل داده‌ها، کنترل و نظارت بر استفاده از نتایج تحقیق) می‌باشد. به گفته هال تحقیق اقدامی مشارکتی را می‌توان به عنوان فرآیند تحقیق، آموزش و کنش تعریف کرد. در این تحقیق، فاصله بین محقق و افراد مورد تحقیق که در روش تحقیق پوزیتویستی، اصلی اساسی قلمداد می‌گردد، به چالش در می‌آید و موضوعات تحقیق فرصت می‌یابند که نقش فعالی در تحقیق به عهده گیرند. از سوی دیگر، جهت‌گیری این رهیافت تحقیقاتی اغلب به سوی گروه‌هایی است که اعضایشان به طور سنتی مورد بهره‌کشی و استثمار قرار گرفته‌اند. این تحقیق، ریشه در تحقیقات کیفی علوم اجتماعی دارد و از چند جهت از تحقیقات مرسوم متمایز می‌شود.

این انفکاک و تمایز از بنیان‌های فلسفی این نوع تحقیق آغاز شده و به مسائل نظری، ایجاد اعتماد و اطمینان بین محقق و افراد مورد تحقیق، استخراج معرفت از تجربه‌های فردی هر یک از اعضای گروه، اشتراک عقیده در خدمت به گروه، توسعه روش‌ها و ابزارهای تحقیق اقدامی، ارزیابی یافته‌ها به وسیله اعضای گروه ختم

^۱ cooperative inquiry

^۲ participatory action research

^۳ action research

می‌شود. اقدام‌پژوهی مشارکتی به دنبال جلب مشارکت مستقیم افراد در ارائه راه حل، برای مشکلاتی است که در حیات سازمانی و اجتماعی آنها بروز می‌کند. وظیفه پژوهشگر این است که فعالیت‌ها را تنظیم و از آنها حمایت کند، نه اینکه مسیر فعالیت‌ها را در جزئیات تعیین نماید. مشارکت، کلید احساس تعلق است که مشارکت‌کنندگان را با صرف زمان و انرژی در کمک به شکل‌گیری نوع و کیفیت زندگی اجتماعی خود تشویق می‌کند. از آنجا که مشارکت یکی از اجزای اصلی اقدام‌پژوهی است، آتوه و کمپس پیشنهاد می‌کند که پس از تشکیل گروه‌های تحقیق، امکانی فراهم شود تا اعضای گروه‌ها بتوانند با یکدیگر به مبادله اطلاعات، بحث و گفت‌وگو بپردازند.

حتی برای تأمین این موضوع می‌توان سمینارها و کارگاه‌هایی نیز ترتیب داد. البته درجات مشارکت با توجه به ویژگی‌های افراد و گروه‌ها متفاوت است. مثلاً ممکن است، برخی افراد احساس حاشیه‌ای بودن کنند و نقش خود را در حد تأیید نظر دیگران بدانند؛ ممکن است بعضی اعضا قادر نباشند که نظرهای خود را بیان کنند یا طرح نظر خود را در کنار عقاید حرفه‌ای محققان و کارشناسان، سبک و حقیر شمارند. اکثر طرح‌های اقدام‌پژوهی مشارکتی، محصول مشارکت محققان حرفه‌ای و شرکت‌کنندگان در تحقیق است. محققان بسیار صریح و بی‌پرده عقیده خود را اعلام می‌کنند و از دیگران نیز چنین انتظاری دارند. از نظر ریزون، واقعیت‌های اجتماعی از مشارکت ذهنی افراد ساخته شده است. این نوع نگرش، اساس اقدام‌پژوهی است.

اصولاً این رهیافت بر این اصل مهم مبتنی است که تهیه‌کنندگان اطلاعات، صاحبان اطلاعات هستند؛ بنابراین، مشارکت این افراد در فرآیند تحقیق ضروری است. به عقیده ریزون، این شیوه تحقیق ریشه در روانشناسی اجتماعی دارد. استفاده‌کنندگان از این تحقیق اعتقاد راسخ دارند که انسان‌ها به صورت بالقوه و بالفعل سازندگان کنش‌های خود هستند. با این پیش‌فرض، همه کسانی که در تحقیق شرکت می‌کنند، همکار محقق تلقی می‌شوند. این نوع پژوهش بر سه عنصر اساسی تأکید می‌کند: اطلاعات معتبر، انتخاب آزادانه افراد و اجماع گروهی.

یکی از بنیان‌های فکری اقدام‌پژوهی مشارکتی، قدرتمند ساختن افراد درگیر مشکل یا مسئله است. قدرتمندسازی، فرآیندی است که هر کس تنها می‌تواند برای خودش اجرا کند و چیزی نیست که دیگری بتواند آن را برای فرد انجام دهد. شیوه‌های رایج تحقیقات علوم اجتماعی اغلب بدون توجه به ارتباط بین دانش و قدرت پا به عرصه وجود می‌گذارند. این تحقیقات با هدف کنترل و اعمال قدرت یک گروه از افراد بر دیگران، تولید شده و مورد استفاده قرار می‌گیرند. اقدام‌پژوهی مشارکتی سعی می‌کند، از طریق شکستن سلسله مراتب قدرت معمول بین محقق و افراد مورد تحقیق، به تقسیم قدرت کمک کند. مردمی که همیشه تحت انقیاد و ستم بوده‌اند، در فرآیند تحقیق اقدام مشارکتی یاد می‌گیرند که چگونه می‌توان محیط پیرامون را از طریق عمل تغییر داد. بنابراین محققان باور دارند که این رهیافت با تقسیم و تسهیم قدرت، به اصلاح روابط اجتماعی ستمگرانه می‌پردازد. اهداف تحقیق اقدامی مشارکتی نیز به شرح زیر است:

۱. تبدیل روابط نابرابر محقق و افراد مورد تحقیق به فرآیند حل مسئله و تحقیق دوسویه.
۲. فراهم کردن امکان تجربه کنترل و مالکیت سرمایه فکری برای گروه‌هایی که به طور سنتی تحت انقیاد بوده‌اند. این امکان، با توجه کردن به آنها از طریق پرسیدن سؤالاتی که آنها درباره آن فکر می‌کنند، مهم‌اند.

در این نوع تحقیق صحبت کردن به زبان افراد مورد تحقیق و تصمیم‌گیری آنها درباره چگونگی استفاده از نتایج تحقیق، فراهم می‌شود.

۳. ایجاد انگیزه تغییر در موقعیت افرادی که درگیر یک مسئله خاص هستند و رشد ادراک آنها از مسئله.
 ۴. افزایش گروه محققان اقدامی محلی که از حمایت لازم برخوردار باشند. اقدام‌پژوهی مشارکتی صرفاً در صد حل مسائل و مشکلات نیست، بلکه اهداف جانبی این تحقیق عبارتند از: ارتقای کیفیت و کمیت کار با یکدیگر، مقابله با سلطه و قدرت بیش از حد روش‌های فنی و اداری، توجه به ویژگی‌های انسانی نظیر احساسات، ادراک و...، افزایش مشارکت و پرهیز از فرآیندهای رقابت جویانه ستیزه جویانه و تعارض آمیز.
 اگر اهداف مذکور را با روش‌های سنتی تحقیق که اکنون در علوم اجتماعی به طور عام و جامعه‌شناسی به طور خاص رایج است مقایسه کنیم، تفاوت‌هایی را مشاهده می‌کنیم که اهم آنها عبارتند از:

- اقدام‌پژوهی مشارکتی، تحقیقی دموکراتیک است. بنابراین، این گونه تحقیقات توسط پژوهشگران سنتی هدایت و رهبری نمی‌شود، چرا که نقش محقق در روش تحقیق مشارکتی، تنها در حد یک تسهیل‌گر تحقیقاتی است.

- از آنجا که اقدام‌پژوهی مشارکتی با هدف ایجاد تغییر و اصلاحات انجام می‌شود، فرض بی‌طرفی ارزشی فرضی بی‌اساس است.

- از آنجا که روش تحقیق مشارکتی اعتقادی به دانش معتبر و تئوری‌های از پیش تعیین شده ندارد، مطالعه ادبیات تحقیق در این دیدگاه جایگاه مهمی ندارد.

- در این دیدگاه تهیه طرح تحقیقاتی و فرضیه‌های قابل آزمون اهمیت بنیادی ندارد.

- اقدام‌پژوهی مشارکتی برای پاسخ‌گویی به مشکلات خاص و تغییر در وضعیت موجود انجام می‌شود، نه برای تئوری‌سازی.

- کنترل متغیرها در تحقیق اقدامی، به خصوص تحقیقاتی که در سطح سازمان‌های بزرگ انجام می‌شود، غیر ممکن است.

- از آنجا که هدف اساسی تحقیق، حل مسائل مربوط به یک موقعیت خاص اجتماعی است، به تعمیم‌پذیری یافته‌ها توجه نمی‌شود. البته روبینسون عقیده دارد، در کلیه روش‌های مبتنی بر حل مسئله، تعمیم به این وابسته است که آیا در طرح اولیه کار، نمونه‌گیری و بازنمایی نمونه مدنظر بوده یا نه.

- تحقیقات سنتی، به خصوص تحقیقات اثباتی، بر نظریه محققان تأکید می‌کنند و به نظریه و دیدگاه کنشگران توجهی ندارند. تاندون در همین راستا انتقاداتی به تحقیقات سنتی وارد کرده است:

۱. مطالعات اجتماعی به روش سنتی، مطلق‌گرا هستند، در حالی که هدف تحقیقات اجتماعی صرفاً تولید دانش نیست؛ زیرا فرض وجود حقیقت مطلق در امور اجتماعی اشتباه است.

۲. اقدام‌پژوهی مشارکتی به جزم‌گرا بودن در علوم اجتماعی حمله می‌کند و منکر مرزبندی‌های دقیق و مشخص بین محقق و موضوع تحقیق است.

۳. تحقیقات سنتی به شدت عقل‌گرا هستند. در این تحقیقات تأکید بیش از حدی بر تفکر شده و عواملی نظیر احساس و کنش نادیده گرفته شده است. با این توضیحات می‌توان تفاوت‌های اقدام‌پژوهی مشارکتی و تحقیقات سنتی در علوم اجتماعی را به صورت ذیل خلاصه و دسته‌بندی کرد:

۱. تفاوت در نحوه ارتباط محقق و همکارانش در جریان مطالعه؛

۲. تفاوت نقش‌های هر یک از افراد شرکت کننده در تحقیق؛

۳. تفاوت روش جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آنها؛

۴. تفاوت در نتایج مورد علاقه مطالعه.

در انجام هر اقدام‌پژوهی مشارکتی باید توجه داشت که موضوع مورد بررسی، ویژگی‌های مناسب برای قرار گرفتن در حیطه این نوع تحقیق را داشته باشد. یعنی اولاً موضوع باید به لحاظ تجربه اجتماعی اصلاح پذیر باشد. ثانياً پروژه باید کلیه مراحل برنامه ریزی، اقدام یا عمل، مشاهده نتایج و تفکر انتقادی را در بر گیرد. ثالثاً پروژه باید به نحوی کلیه افراد ذی نفع را در مراحل تحقیق درگیر نماید، تا همه بتوانند از تجارب عملی یکدیگر سود ببرند. از سوی دیگر، شرکت کنندگان در این تحقیق باید فعالانه در فرآیند تولید دانش شرکت کنند. باید آنها را تشویق کرد تا در کلیه مراحل تحقیق، هدف اصلی تحقیق را فراموش نکنند و مهم تر از همه اینکه باید به آنها تفهیم کرد که کل فرآیند تحقیق یک فرآیند فعال، همکارانه و انتقادی است. به عقیده والکر، در این نوع تحقیق، بر خلاف تحقیقات سنتی، ما با چند ویژگی خاص مواجه هستیم. اعضای اصلی گروه هدف که مورد مطالعه قرار گرفته اند، باید مسئله تحقیق را با اهمیت تلقی کنند؛ شیوه‌های تحقیق و انواع داده‌ها باید برای شرکت کنندگان قابل اطمینان باشد؛ نتایج تحقیق باید به طور بالقوه به مسائل مطرح شده پاسخ بدهند و تمام گروه‌هایی که تحت تأثیر تغییرات ناشی از پروژه مورد نظر قرار می‌گیرند، یا کسانی که باید تغییرات را تحقق بخشند، در تحقیق دخالت داشته باشند.

گام‌های اصلی اقدام‌پژوهی

محققین یک فرایند چندمرحله‌ای از اقدام‌پژوهی را تهیه کرده‌اند. گام‌های مارپیچی چندگانه آنها شامل برنامه‌ریزی، اقدام، مشاهده و تأمل. این مراحل به هم مربوط‌اند و به‌دنبال هم در یک چرخه یا مارپیچ رخ می‌دهند. محققین اظهار می‌کنند که این رویکرد در صورتی اقدام‌پژوهی است که به‌صورت مشارکتی باشد یعنی اقدام‌پژوهی گروه از طریق اقدامات تک‌تک اعضای گروه حاصل می‌شود.

اقدام‌پژوهی را با عنوان‌های مختلفی، مانند پژوهش در عمل، تحقیق عملی، پژوهش حین عمل، پژوهش بر مبنای همکاری و پژوهش در محیط عمل هم نامیده‌اند. با اینکه به این شیوه پژوهش، نام‌های مختلفی داده اند، اما زمینه اصلی آن همانند و تابع یک سلسله از ویژگی‌های خاصی است. بیش تر اعتبار و شهرت اقدام‌پژوهی مرهون تلاش‌های کورت لوین می‌باشد. در آخر دهه ۱۹۳۰، او ضمن کار در خدمات اجتماعی، کارگران را در به کار گیری پژوهش برای تغییرات اجتماعی بیشتر تربیت نمود. به نظر می‌رسد، لوین تعریف جامعی از اقدام‌پژوهی ارائه نکرده است. وی تنها به نوعی از برنامه‌های تحقیقی درون سازمانی اشاره می‌کند که پیشرفت آنها بر اساس نیازهای سازمان صورت می‌گیرد. با وجود این، وی تنش‌های بین علم و عمل اجتماعی را مفهوم سازی کرد و با ارائه مدل نیروهای پیش برنده و بازدارنده بر توسعه نظریه اقدام‌پژوهی افزود.

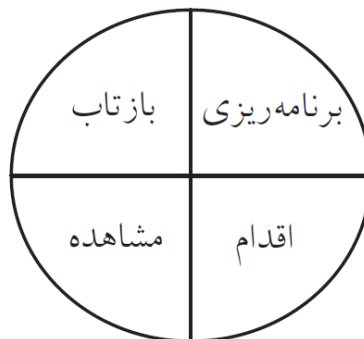
همزمان با تکامل اقدام‌پژوهی در آمریکا، این نوع پژوهش در انگلیس رشد قابل توجهی یافت. ریشه‌های رشد و توسعه اقدام‌پژوهی به جنگ جهانی دوم برمی‌گردد که در خلال آن، روان شناسان و روان کلوان با تشکیل

گروه‌های چند رشته‌ای، روی مسایل متعددی کار می‌کردند. در دوران جنگ جهانی دوم و بعد از آن، تعدادی از برنامه‌های موفق اقدام پژوهی در زمینه انتخاب کارگران، معالجه و درمان اسیران جنگی آزاد شده اجرا گردید. پژوهش در عمل شکلی از نگاه دقیق به مسایل است و بنابراین باید درک عمیق تری از آن به دست آورد؛ به ویژه در نظام تعلیم و تربیت کشورهایی مانند کشور ما که پژوهش در آن دارای سابقه طولانی نیست، یکی از دغدغه‌های نظری (و تا حدودی عملی)، ایجاد پیوند و ارتباط معقول و منطقی میان پژوهش‌های آموزشی و تربیتی و جریان عمل تعلیم و تربیت است.

فرآیند یا چرخه اقدام پژوهی

برای فرآیند اقدام پژوهی تاکنون چندین الگو ارائه شده است. بلوم (۱۹۵۹) تنها دو مرحله ساده برای آن در نظر گرفته است که عبارتند از: مرحله تشخیصی که در آن مسایل شناسایی و تجزیه و تحلیل می‌شوند و فرضیه‌ها تدوین می‌گردند و مرحله درمانی، که در آن فرضیه‌های تدوین شده، به واسطه مداخله آگاهانه و مستقیم در موقعیت واقعی، آزمون می‌شوند. برای اقدام پژوهی چهار مرحله را معرفی کرده است:

- الف. برنامه‌ریزی: اقدام پژوهی با یک اندیشه کلی و داده‌هایی برای معرفی موقعیت آغاز می‌شود؛
- ب. اقدام: در این مرحله حقیقت یابی، نظارت و ارزشیابی مداوم مداخله یا برنامه طراحی شده است؛
- ج. مشاهده: در این مرحله اقدامات انجام شده برای دست یابی به برنامه، مورد مشاهده قرار می‌گیرند؛
- د. بازتاب: این مرحله همراه با تعریف مجدد اندیشه‌ها و روش‌های اولیه است.

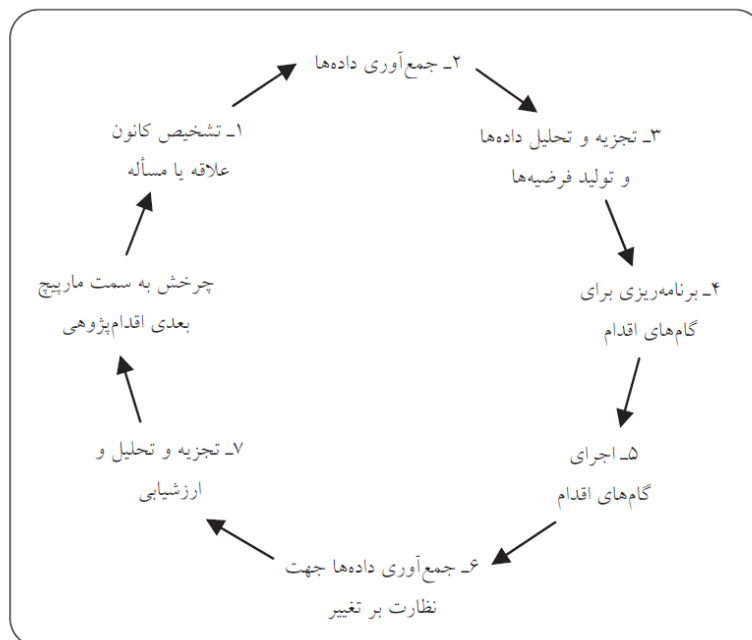

شکل ۵. مارپیچ حلقه‌ای اقدام پژوهی

مک براید (۱۹۸۹) برای اقدام پژوهی هفت مرحله در نظر می‌گیرد که عبارتند از:

۱. تشخیص کانون علاقه یا مسئله: تشخیص مشکل یا مسئله که مشکل ترین مرحله اقدام پژوهی است، پس از یک دوره تعمق درباره موقعیت و محیط کاری و هم چنین عمل در حال انجام، حاصل می‌شود.
۲. جمع‌آوری داده‌ها و عرضه آنها: در این مرحله انواع داده‌ها از منابع گوناگون و به روش‌های مختلف گردآوری می‌شوند. به هر حال، باید به خاطر داشت که هیچ قانون محکم و ثابتی درباره چگونگی جمع‌آوری داده‌ها وجود ندارد؛ اما می‌توان رهنمودهایی را در این زمینه ارائه داد.
۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها و تولید فرضیه: داده‌های جمع‌آوری شده در این مرحله مورد بررسی دقیق قرار می‌گیرند و فرضیه‌های مقدماتی تدوین می‌یابند. به دنبال بررسی مجدد داده‌ها از فرضیه‌های مقدماتی، فرضیه‌های پرورده شده، حاصل می‌گردند.

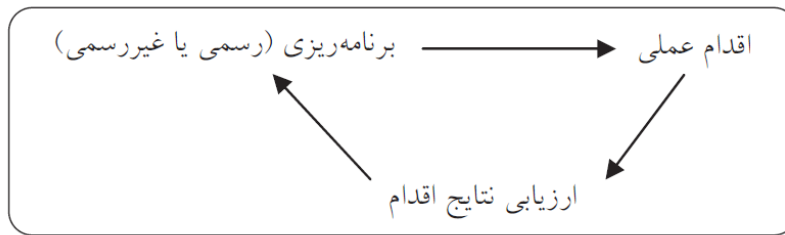
۴. برنامه‌ریزی برای گام‌های اقدام: در این مرحله ابتدا نظریه ساخته می‌شود و سپس گام‌های اقدام، برنامه‌ریزی می‌شود. این گام‌ها می‌تواند به دنبال تغییرات جزئی در شیوه‌های موجود انجام عمل بدون تغییر در کل برنامه باشد یا اینکه گام‌ها به دنبال جایگزین کردن یک شیوه متفاوت به جای شیوه‌های جاری باشد.
۵. اجرای گام‌های اقدام: گام‌های برنامه‌ریزی شده، در این مرحله اجرا می‌گردند. باید توجه داشت که تغییر، زمانی رخ می‌دهد که اقدامی صورت گیرد و اقدام باید بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده و به دقت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته باشد تا نتایج و پیامدهای مطلوب را همراه داشته باشد.
۶. جمع‌آوری داده‌ها جهت نظارت بر تغییر: پس از اجرای گام‌های اقدام، داده‌هایی جمع‌آوری می‌شود که تغییرات حاصل از اجرای اقدام را نظارت می‌کند.
۷. تجزیه، تحلیل و ارزشیابی: در این مرحله اقدام‌پژوه، پیامدها و نتایج اقدام را تجزیه، تحلیل و ارزشیابی می‌کند و در واقع، خود را آماده ورود به مرحله بعد اقدام‌پژوهی که همانا چرخه بعدی اقدام‌پژوهی است، می‌کند. مراحل اقدام‌پژوهی به شیوه بالا را می‌توان به صورت چرخه زیر نمایش داد:

شکل ۶. چرخه اقدام‌پژوهی

هر چند الگوهای مختلفی از جانب صاحب نظران برای اقدام‌پژوهی ارائه شده است، اما در همه آنها محورها و ویژگی‌های مشترکی وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از:

الف. تقریباً تمام صاحب نظران، اقدام‌پژوهی را چرخه‌ای تصور می‌کنند که حلقه‌های اصلی آن برنامه‌ریزی، اقدام عملی و ارزیابی نتایج اقدام عملی است.

شکل ۷. چرخه اقدام‌پژوهی

ب. اقدام‌پژوهی، مشارکت جویانه است. مشارکت می‌تواند به تعهد بیش‌تر بیانجامد تا تحقق نتایج یا پیامدها آسان‌تر گردد.

ج. اقدام‌پژوهی، اغلب کیفی است. پژوهش کیفی از قابلیت انعطاف بیشتری برخوردار است.

روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در اقدام‌پژوهی

در اقدام‌پژوهی به یک معنا طرح مسئله یا علاقه، اولین مرحله در جمع‌آوری داده‌ها است. ابتدا باید مشخص شود، داده چیست. در اقدام‌پژوهی از لحاظ شکلی داده می‌تواند به اشکال زیر وجود داشته باشد.

۱. اسناد یا مدارک به دست آمده از جریان معمولی فعالیت‌ها: دفتر ثبت، کارهای کارکنان یا مخاطبان، چارت‌های دیواری، فایل‌ها و ثبت‌های مخاطبان، یادداشت‌های اولیه، طرح درس، برنامه کاری، یادداشت‌های درس یا تدریس، بروشورهای کلاسی و مدرسه‌ای، بیانیه‌ها و غیره؛

۲. یادداشت‌های خود گزارش‌دهی: بدین معنا که فرد چگونه برخی رویدادها، رفتارها و پدیده‌ها را گزارش نموده است. چنین گزارشی باید در کنار سایر منابع داده‌ها قرار گیرد؛

۳. منابع صوتی و تصویری: در صورتی که از فعالیت نوار صوتی یا ضبط تصویری و یا ویدئویی در اختیار است، این منابع نیز نوعی داده محسوب می‌گردد؛

۴. خاطرات هم می‌تواند نوعی داده تلقی شوند.

هر یک از موارد فوق، ضعف‌ها و قوت‌های خود را دارد. لذا اقدام‌پژوه نه تنها به سادگی وابسته به یک نوع از داده‌ها نمی‌گردد، بلکه سعی می‌کند مقادیر زیادی از آنها را تا آنجا که موقعیت اجازه می‌دهد، به دست آورد. از سوی دیگر، هیچ قانون ثابت یا محکمی درباره چگونگی جمع‌آوری داده‌ها وجود ندارد، اما رهنمودهایی وجود دارد که توجه به آنها مفید است. نکته‌ای که در بحث جمع‌آوری داده‌ها وجود دارد این است که، علایق زیادی که پژوهشگر را به سمت انجام تحقیق هدایت می‌کند، ممکن است، باعث انحراف او از مسیر اصلی پژوهش شده و یافته‌های او را در مسیرهای پیچیده و دشوار قرار دهد و سبب جهت‌گیری آنها شود.

بنابراین، همواره این نکته ظریف را باید در نظر گرفت که ارزش‌های اقدام‌پژوه باید به طور مداوم مورد نقادی قرار گیرد. هم چنین مهم است که در خصوص داده‌ها نظارت شود تا بین قضاوت درباره داده‌ها، تفسیر داده‌ها و خلاصه کردن آنها فرق گذاشته شود. بدین معنا که هر مفهومی در محدوده یک زمینه حاصل شده از تفکر و شیوه عمل، معنا پیدا می‌کند و این مفاهیم می‌تواند نسبت به زمان‌های مختلف و گویندگان مختلف، معنایی متفاوت داشته باشد. هر پژوهشگر، قضاوت در خصوص مفاهیم را مسکوت می‌گذارد و به بررسی انواع مختلف

معانی و شیوه‌های عمل همراه با هر زمینه می‌پردازد. این داوری باید در پایان تحقیق و نه در مرحله جمع‌آوری داده‌ها صورت گیرد. اگر این داوری درست صورت گیرد، با یک منطق برای دفاع از داوری همراه خواهد شد که آن هم مبتنی بر داده‌هایی است که به عنوان شاهد، به کار رفته است. در فرآیند جمع‌آوری و توسعه داده‌ها، جهت دست‌یابی به آنچه برای ساختن یک پروژه مورد نیاز است، پژوهشگر در ابتدا از طریق مشاهده، مصاحبه و جمع‌آوری اسناد و مدارک شخصی، شروع می‌کند که این سه به طور خلاصه در زیر بیان شده‌اند.

مشاهده؛ مشاهده چیزی بیش از نگریستن تنها و نگاه کردن است. وظیفه مشاهده این است که بتواند یک صحنه را در مسیری که قابل تشخیص است، برای شرکت‌کنندگان درگیر آرایه نموده و هم چنین بتواند روایی و صحت آرایه اقدام را نشان دهد. پژوهشگر اقدام‌پژوه، تفسیرهای متعددی از مشاهده‌های انجام شده آرایه می‌نماید، اما تنها یک تفسیر را ترجیح می‌دهد، ولی همواره باید مطمئن گردد که درک او از آنچه مشاهده می‌کند، به طور معناداری متفاوت از درک سایر شرکت‌کنندگان در مشاهده نمی‌باشد. بدین ترتیب مشاهده دست در دست مصاحبه می‌گذارد.

مصاحبه؛ احتمالاً پژوهشگر اقدام‌پژوه بسیاری از داده‌هایی که جمع‌آوری می‌کند، حاصل مصاحبه است. مصاحبه ثبت صدای دیگران همانگونه که بیان شده، می‌باشد. بنابراین باید این مهم را در نظر گرفت که صحبت‌های ثبت شده، زائیده صدای دیگران، قدرت دیگران و آنهایی که در زندگی شغلی من، مهم و تأثیر گذار هستند، می‌باشند. در ضبط صدای دیگران، آیا من به نوعی صدای آنها را عوض و یا جابجا نمی‌کنم؟ و در واقع، در هنگام ضبط صدای دیگران من چه کاری انجام می‌دهم؟ بدین دلایل پرسشنامه‌ها راهبرد خوبی برای آشکار کردن صدای دیگران نیست. پرسش‌نامه‌ها به منظور کاوش واقعیت اشیا و مطابق با برنامه کاری و بر مبنای علایق قبلی پژوهشگر، از پیش ساخته می‌شوند. به همین منظور، احتمالاً ایده خوبی نیست که به استفاده از پرسش‌نامه وسوسه شد. اغلب این سؤال مطرح می‌شود که پژوهشگر چه مقدار باید مصاحبه انجام دهد؟ جواب ساده و مشخصی برای این سؤال وجود ندارد. ولی می‌توان گفت، پژوهشگر هر مقدار که لازم باشد، ملزم به انجام مصاحبه و جمع‌آوری داده می‌باشد تا اینکه یک مورد یا موارد زیادی را روشن نماید.

ممکن است، پژوهشگر در یک دوره کوتاه، حجم زیاد و قابل توجهی از داده‌ها را جمع‌آوری کرده باشد و این موضوع شاید او را به هراس اندازد. در حقیقت مقادیر زیاد داده‌ها برای ایجاد یک ساختار معنایی بسیار مشکل است. بنابراین می‌تواند همزمان با جمع‌آوری داده‌ها به طبقه‌بندی آنها بپردازد. یک شیوه طبقه‌بندی ساده داده‌ها عبارتند از: این که داده‌ها به انواع مهم، حاشیه‌ای و غیر مطمئن تقسیم شود، بدین ترتیب، نبض پژوهش در اختیار پژوهشگر قرار می‌گیرد. مصاحبه کردن به شیوه‌های مختلفی طبقه‌بندی شده است، از جمله معروف ترین آنها، مصاحبه را روی پیوستاری از رسمی تا غیررسمی در نظر می‌گیرند.

رسمی ترین شکل مصاحبه، شبیه به این است که پژوهشگر پرسش‌نامه‌ای را به عنوان فرم مصاحبه بخواند. در یک مصاحبه کمتر رسمی، اگر چه مصاحبه‌کننده فهرستی از سؤالات جامع را خواهد داشت. اما موضوع‌های جالبی را که به وسیله مصاحبه شونده در پاسخ به سؤالات ایجاد شده است، دنبال می‌کند. در مصاحبه غیررسمی سعی بر این است که مصاحبه شونده در مکالمه درگیر گردد. به همین جهت مصاحبه غیررسمی، بیشتر یک هنر است تا یک علم. به هر حال، باید متوجه بود که درباره مصاحبه غیررسمی نه قوانین نافذ و صریح و نه دستورالعمل ثابتی وجود دارد. اما همواره این نکته باید ملکه ذهن شود که یک مصاحبه، صرفاً

درخواست کلمات نیست، بلکه درخواست گفتگو است. بنابر این، در مصاحبه اولاً باید به دنبال انجام کاری بود که ضرورت دارد و ثانیاً مصاحبه را باید زودتر از کارهای دیگر شروع نمود.

مدارک و اسناد شخصی؛ مدارک و اسناد شخصی، اغلب در طول دوره کاری روزانه ساخته شده یا به کار گرفته می‌شوند. مدارک نه فقط شامل برگه‌ها، گزارش‌ها و بروشورهای رسمی سازمانی، بلکه شامل یادداشت‌های کاری روزانه، طرح‌های کاری و مواد و وسایل نیز می‌شوند. حتی یادداشت‌های روی تخته سیاه یا وایت برد، فلوچارت‌ها که غالباً کم دوام هستند، نیز می‌توانند به عنوان سندی برای شاهد کار در محیط ثبت شوند. مدارک شخصی از جمله مواردی مانند الگوها، کارهای هنری، صنایع دستی، ترسیم‌ها و تجهیزات مانند مبلمان، تصاویر و دیگر سوابق فردی را شامل می‌شود. برای پژوهشگر هر برگه کاری و حتی یک یادداشت کوچک می‌تواند مانند یک دفتر یادداشت تولید کننده داده‌های ارزشمند باشد، بنابراین آنها را جمع‌آوری و ذخیره می‌نماید. معمول این است که یک دفتر یادداشت روزانه حداقل ثبت مفیدی از فعالیت‌ها را فراهم می‌آورد، لذا فایده مضاعف خواهد داشت. از همه مهم تر آنکه این دفتر منعکس کننده فعالیت‌های پژوهشگر و یا منبع مهمی از داده‌ها خواهد بود.

شیوه‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در اقدام‌پژوهی

روش‌ها و شیوه‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در اقدام‌پژوهی، ویژگی‌های خاص خود را دارد که قبل از ورود به تجزیه و تحلیل داده‌ها به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. جمع‌آوری حجم قابل توجه از داده‌ها که احتمالاً در فرد پژوهشگر هراس ایجاد می‌نماید؛
۲. جمع‌آوری داده‌ها از دیدگاه‌های مختلف؛
۳. طبقه بندی داده‌ها به انواع مهم، حاشیه‌ای و غیر مطمئن برای آنکه مطالعه در کنترل باشد؛
۴. ارزیابی ایده‌ها یا تطابق همگونی داده‌ها؛
۵. مستقل بودن مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها از سایر مراحل اقدام‌پژوهی.

مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها در اقدام‌پژوهی

۱. طبقه بندی داده‌ها و تولید فرضیه‌های مقدماتی: باید توجه نمود که فرضیه‌های مقدماتی تمایل به از دست دادن فهم داده‌ها و تشابه بین آنها دارد.
۲. تولید فرضیه‌های پرورده شده: این نوع فرضیه‌ها دارای اساس محکم تری بوده و می‌توانند در روند مطالعه راهنما و کمک کننده باشند.
۳. معناسازی داده‌ها: این مرحله شامل دو بخش شهودی و نظم سیستماتیک است.

۱-۳. بخش شهودی: درباره موضوعها، طرحها، ساخت حدس‌ها و پرسش‌ها، بیشتر در خصوص داده‌ها می‌باشد. در عین حال، به پژوهشگر در آشنایی با پیشینه پژوهش و پیگیری موضوعات مهم کمک کرده و باعث ارزیابی

نظرات پژوهشگر می‌گردد و پژوهشگر انبوه اطلاعات، دست نوشته‌های یادداشت‌ها اسناد و مدارک و سایر موارد را به شاهد تبدیل می‌کند.

۲-۳. نظم سیستماتیک داده‌ها: این فرآیند به طور عمده یک فرآیند تجزیه و تحلیل است، که می‌تواند به موارد عادی، قابل دسترس و ریز تبدیل گردد. به طور مثال می‌توان فعالیت‌های زیر را در این فرآیند انجام داد: الف. داده‌ها، اطلاعات، اسناد، رونوشت‌ها و سایر موارد بر چسب زده شود، بر چسب زدن‌ها می‌تواند بر اساس

نام شخص مصاحبه شده، مشاهده شده، تاریخ، عنوان، حادثه یا حوادثی که مشاهده شده و غیره باشد؛

ب. شماره گذاری صفحات، پاراگراف‌ها و هر واحد جزئی و آشکار؛

ج. نمایه کردن رونوشت‌ها، اسناد و سایر موارد؛

د. همواره این پرسش را از خود پرسیم که «این داده‌ها از چیست؟»؛

ه. استفاده از کامپیوتر جهت ذخیره‌سازی و جستجو و بازیابی؛

و. یافتن ارتباط بین موضوع‌ها؛

ی. به وجود آوردن نظریه‌ها که داده‌های حاصل، از یک رشته منابع به دست آمده و آنها را حمایت نماید.

۴. ارایه اقدام و اجرای آن.

روایی در اقدام پژوهی

آلتریشتر و پوش (۱۹۹۲) بحث کیفیت در اقدام پژوهی را مطرح و چهار ملاک کیفیت را به شرح زیر برای اقدام پژوهی تعیین کرده اند:

۱. **مراجعه به چشم اندازه‌های جایگزین:** آیا آن ادراکاتی که در طول فرآیند پژوهش به دست می‌آید، با چشم اندازه‌های اشخاص مرتبط دیگر یا سایر پژوهشگران در تعارض نیست؟

۲. **آزمون حین عمل:** آیا در فرآیند پژوهش مراقبت می‌شود که در حین اقدام عملی، نتایج استخراج شده، ارزشیابی گردند؟

۳. **قضاوت اخلاقی:** آیا فرآیند پژوهش با اهداف آموزشی هماهنگ است؟ آیا با اصول تعامل انسانی همخوانی دارد؟

۴. **هماهنگی عملی:** آیا پژوهش و ابزارهای آن به شیوه‌ای ساخته می‌شود که کارگزاران حرفه‌ای بتوانند جهت رشد و توسعه آتی عملشان، بدون صرف وقت اضافی و بیش از حد، آن را به کار برند؟

در همین زمینه، لاتر (۱۹۹۱) به دلیل وجود الگوهای نامطمئن ولی جاری در علوم انسانی، ادعا می‌کند: «بهترین روش در حال حاضر، تدوین آن دسته از طرح پژوهش‌هایی است که مستلزم یک با خود اندیشی است». وی چهار شیوه چندبعدی ساختن، روایی ساختار، روایی صوری و روایی سازمان دهنده را برای حمایت از ادعای خود بیان می‌کند. مفهوم و درک لاتر از چند بعدی ساختن، همان منابع چندگانه داده‌ها و چشم اندازه‌های چندگانه است.

منظور وی از روایی ساختار، شناخت و آگاهی پژوهشگران از فرآیندهایی است که در آن نظریه‌ها و ساخت‌ها ایجاد می‌شود و ادعا می‌کند، با خود اندیشی نظام مندی که در پی روشن کردن چگونگی تغییر نظریه قبلی

توسط داده‌ها باشد، در ایجاد روایی ساختار که منجر به روشنگری و تغییر بیش از پیش نظریه (اجتماعی) می‌شود از اهمیت اساسی برخوردار است. از نظر وی، روایی صوری به بازشناسی ارتباط دارد. به عبارت دیگر، فهم آنچه توصیف شده یا توضیح داده می‌شود، درست به نظر می‌آید. روایی سازمان دهنده را دلالت بر آن جنبه از فرآیند پژوهش می‌داند که بتواند راهبردهای مجدد، تمرکز و انرژی شرکت کنندگان را به سوی شناخت و تغییر آن، جهت دهی نماید.

قابلیت‌های اقدام پژوهی

۱. هنگامی که پژوهشگران، کارگزاران، مدیران و سایرین از اقدام پژوهی استفاده می‌کنند، در واقع، توان بالقوه‌ای برای افزایش میزان یادگیری مستمر از تجارب خود، فراهم می‌کنند.
۲. بازاندیشی و تعمق نظامند، از شیوه‌های اثر بخش در یادگیری برای کارگزاران و پژوهشگران است که در اقدام پژوهی نهفته است.
۳. پیامدها و نتایج اقدام پژوهی، مورد استفاده مرجع تحول می‌باشد. این پیامدها و نتایج موجب اصلاح امور می‌گردد.
۴. اقدام پژوهی، معمولاً مشارکتی انجام می‌گیرد و دلالت بر رابطه بین پژوهشگر و محیط پژوهش دارد از لحاظ اخلاقی و اجتماعی دارای اهمیت زیادی است.

محدودیت‌های اقدام پژوهی

- هرچند اقدام پژوهی قابلیت‌هایی دارد، اما به جهت ناشناخته بودن، کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. روان‌شناسی، تقریباً به طور کامل اقدام پژوهی را نادیده گرفته است. نادیده گرفتن و فراموش شدن آن دلیل عدم استفاده از آن نیست، بلکه دلیل آن محدودیت‌هایی است که اقدام پژوهی دارد و این محدودیت هزینه‌هایی را بر پژوهشگر تحمیل می‌کند که در زیر به برخی از این محدودیت‌ها اشاره می‌شود:
۱. اقدام پژوهی برخی از الزامات را که در سایر تحقیقات متعارف هستند، نادیده می‌گیرد و به همین جهت با انتظارات برخی از پژوهشگران مطابقت ندارد.
 ۲. تعداد زیادی از پژوهشگران، آگاهی و اطلاع زیادی از آن ندارند. به ویژه از روش شناسی اقدام پژوهی، که محور مهم اقدام پژوهی است و یادگیری آن مستلزم تلاش زیادی است.
 ۳. در هر حال، مهارت، تبحر و تخصص در اقدام پژوهی نیازمند تلاش و مستلزم صرف دقت زیادی است.
 ۴. یکپارچگی در اقدام پژوهی نسبت به روش‌های پژوهشی معمول دشوارتر است. پژوهشگر اقدام پژوهی، هم به عنوان مسئول پژوهش و هم به عنوان عامل تغییر عمل می‌کند و این امر سبب دشواری انسجام بخشیدن به اقدام پژوهی می‌شود.
 ۵. در اقدام پژوهی، مطالعات کتابخانه‌ای بسیار اهمیت دارد، اما منابع و متون مرتبط به وسیله داده‌هایی مشخص می‌شوند که پژوهشگر آنها را جمع‌آوری و تفسیر نموده است. به بیان دیگر، در اقدام پژوهی ابتدا باید داده‌ها را جمع‌آوری و سپس برای بررسی و نقد آنها به متون و منابع علمی رجوع کرد.

۶. در مقایسه با سایر پژوهش‌ها، تدوین گزارش اقدام پژوهی، مشکل تر است.

مقایسه اقدام پژوهی و پژوهش‌های مرسوم دانشگاهی

تعریف‌ها و ویژگی‌هایی که برای اقدام پژوهی شده، پرسش‌های متعددی را ایجاد کرده است. پرسش‌هایی که دشواری‌های اساسی را در خصوص اعتماد متقابل بین طرفین، فرهنگ‌های مختلف و اجزای جهان مدیریت آشکار کرده است. برای مثال، آیا اهداف پژوهش، اغلب بر مشکل‌گشایی برای سازمان خاصی متمرکز است یا بر ایجاد تعمیم پذیری نظری برای جامعه وسیع تر؟ این پرسش‌ها و ابهام‌ها هنگامی محور توجه قرار می‌گیرند که اقدام پژوهی با سایر روش‌های تحقیق مقایسه شوند. در جدول زیر اقدام پژوهی با سایر روش‌های تحقیق مقایسه شده است:

اقدام پژوهی	روش‌های مرسوم دانشگاهی
۱- پژوهش توسط خود فرد درگیر با مسأله صورت می‌گیرد.	پژوهش توسط افراد بیرون از سازمان و ناظر بر مسأله انجام می‌گیرد.
۲- هدف همیشه حل مشکل یا کاهش آن است.	هدف همیشه حل مسأله مورد نظر نیست.
۳- در مقیاس کوچک و عملی است.	پرحجم و در مقیاس بزرگ و اغلب انتزاعی است.
۴- پژوهش مبتنی بر عواطف و ارزش‌ها و ذهنیات پژوهشگر است.	پژوهش تا حد زیادی از ارزش‌ها و تعلقات پژوهشگر فاصله دارد.
۵- فرایند پژوهش غالباً ماریچی است.	فرایند پژوهش غالباً خطی است.
۶- روایی پژوهش پیچیده، مشکل و نیاز به باز تعریف دارد.	روایی پژوهش قابل برآورد آماری است.
۷- نیاز به شیوه‌های آماری پیچیده و گوناگون ندارد.	نیازمند فنون و شیوه‌های آماری پیچیده و معتبر است.
۸- نمونه واقعی مدنظر قرار دارد.	بیشتر نمونه انتخابی مدنظر است.
۹- تغییر بر اساس شواهد محیط انجام پژوهش صورت می‌گیرد.	تغییر بر اساس فرضیه‌ها و حدس‌های بخردانه پژوهشگر است.
۱۰- فاصله نظر و عمل بسیار کم است.	فاصله نظر و عمل غالباً زیاد است.
۱۱- عمل مقدم بر نظر است.	نظر بر عمل مقدم است.
۱۲- ارزشیابی از پژوهش و یافته‌ها، توسط خود پژوهشگر، دوستان نقاد و مورد اعتماد انجام می‌گیرد.	ارزشیابی از پژوهش را معمولاً سایر افراد انجام می‌دهند.
۱۳- به کارگیری نتایج پژوهش فوری است.	به کارگیری نتایج پژوهش غالباً فوری نیست.
۱۴- یافته‌ها و نتایج الزاماً تکرارپذیر و تعمیم‌پذیر نیست.	یافته‌ها و نتایج در اکثر موارد باید تکرارپذیر و تعمیم‌پذیر باشد.

مراحل عملی اقدام پژوهی

درباره‌ی مراحل اقدام پژوهی، پژوهشگران طبقه بندی‌های متفاوتی ارائه داده‌اند و در بررسی آنها مشخص می‌شود که این مراحل خطی نیستند بلکه به صورت چرخشی یا حلزونی می‌باشند. به همین خاطر آن را چرخه پژوهش نامیده‌اند. با مطالعه منابع منتشر شده در زمینه اقدام پژوهی در یافتیم که این نوع پژوهش شامل چهار مرحله اصلی و نه گام فرعی است که در ذیل به آن اشاره می‌شود.

۱. مرحله برنامه‌ریزی

- ✓ گام اول: شناسایی و محدود کردن موضوع
- ✓ گام دوم: توصیف وضعیت موجود
- ✓ گام سوم: جمع‌آوری اطلاعات
- ✓ گام چهارم: بررسی ادبیات و پیشینه تحقیق
- ✓ گام پنجم: طراحی طرح پژوهشی

۲. مرحله عمل

- ✓ گام اول: اجرای طرح جدید و نظارت بر آن
- ✓ گام دوم: جمع‌آوری اطلاعات
- ✓ گام سوم: تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها

۳. مرحله مشاهده و بهبود (اقدام مجدد)

۴. مرحله تأمل و تفکر

- ✓ گام اول: تأمل بر روی فرآیند اقدام پژوهی
- ✓ گام دوم: به اشتراک گذاری نتایج

۱- مرحله برنامه‌ریزی

مرحله برنامه‌ریزی خود شامل ۵ گام فرعی است:

گام اول: شناسایی و محدود کردن موضوع؛ در اقدام پژوهی، موضوع پژوهش ممکن است هر چیزی باشد که کنجکاو محقق را برانگیزد یا مورد علاقه او باشد. در شناسایی و محدود کردن موضوع تحقیق باید شرایط زیر را در نظر گرفت: موضوع قابل کنترل باشد، پروژه‌های تحقیقاتی بزرگ و پیچیده برای اقدام پژوهی مناسب نیستند، در انتخاب موضوع محدودیت‌های مالی و زمانی در نظر گرفته شود، باید سطح مهارت‌های فردی پژوهشگر مناسب باشد، موضوع، مسئله و دغدغه محقق باشد، تغییری در جامعه به وجود آورد و صرفاً یک امر ذهنی و مجرد نباشد، و بهتر است به موضوعاتی پرداخته شود که جمع‌آوری اطلاعات برای آنها امکان پذیر باشد. مسئله پژوهش سؤالی است که در ذهن پژوهشگر راجع به یک پدیده، مشکل یا بحران اجتماعی و سازمانی مطرح می‌شود. هدف محقق از طرح این سؤال ریشه‌یابی علت یا علل به وجود آورنده آن مشکل یا مسئله است، چگونگی این ریشه‌یابی بستگی تام به نوع اهداف در نظر گرفته شده برای تحقیق دارد. معمولاً در اقدام پژوهی مسئله به صورت یک جمله پرسشی مطرح می‌شود:

«چگونه توانستم بهبود بخشم؟»

برای نمونه چند مثال در این مورد در زیر آورده می‌شود:

چگونه توانستم دانش‌آموزانم را به درس ... علاقه‌مند کنم؟

چگونه توانستم خلاقیت را در محل کار بهبود بخشم؟

چگونه توانستم همسایگان‌ام را نسبت به پرداخت شارژ متعهد سازم؟

گام دوم: توصیف وضعیت موجود؛ در این مرحله اقدام پژوهی، تلاش می‌کند وضعیت محیط خود را که مسئله یا وضع نامطلوب یا نامعین در آن احساس شده است توصیف کند: در کجا قرار دارد؟ جنسیت افراد؟ چند نفر در آن قرار دارد؟ در چه جایی پژوهش صورت می‌گیرد؟ در چه موضوعی؟ درباره کدام افراد؟ یا درباره چه کسانی؟ (والدین، معلمان دیگر، مدیر، کارکنان اداره و ...). پس از بررسی وضع موجود لازم است رخدادهای عمده آن به صورت منطقی تنظیم شود و گزارش داده شود در این گزارش باید تلاش شود که وضعیت مورد مطالعه به روشنی توضیح داده شود به گونه‌ای که خواننده بتواند از وضعیت مورد نظر تصویر واقعی و بدون ابهام و پرسش به دست آورد.

گام سوم: جمع‌آوری اطلاعات؛ پس از شناسایی و محدود کردن موضوع، مرحله بعدی جمع‌آوری اطلاعات اولیه برای پیدا کردن یک راه حل پیشنهادی یا موقت است، در این مرحله برای اینکه راه حل جدیدی برای مسئله پیدا شود، لازم است پژوهشگر ضمن مذاکره با سایر همکاران، با استفاده از روش‌های علمی به جمع‌آوری اطلاعات بپردازد. اطلاعات را می‌توان از ابزار و منابع گوناگون و به روش‌های متفاوت، مثل: مشاهده، مصاحبه، یادداشت‌های روزانه، نوارهای صوتی، عکس، پرونده‌های تحصیلی، چک لیست، مجلات، نوارهای ویدیویی، مطالعات موردی، نظرسنجی کارنامه، دفتر حضور و غیاب، نمونه کارهای افراد، سایت‌های اینترنتی و منابع اطلاع رسانی الکترونیک، مطالعه و بررسی کتاب‌ها و مقاله‌ها و اسناد با پرسشنامه کتبی به دست آورد. برای این که در این مرحله اطلاعات مناسبی به دست آید، لازم است پژوهشگر با اصول گردآوری اطلاعات آشنا باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها باید حداقل از سه منبع استفاده کرد.

گام چهارم: بررسی ادبیات و پیشینه تحقیق؛ اگرچه برخی اعتقاد دارند، نیازی نیست به بررسی پیشینه پرداخت ولی به نظر می‌رسد مرور آن خالی از لطف نباشد. ادبیات می‌تواند شامل هر گونه منبع موجودی از اطلاعات باشد که می‌تواند موضوع انتخاب شده را تبیین کند. این منابع اطلاعاتی ممکن است شامل کتاب‌های تخصصی، مجلات پژوهشی، وب سایت‌ها، کتاب‌های راهنما، اسناد، و حتی مشورت با همکاران باشد. هیچ محدودیتی برای منابعی که به عنوان ادبیات مربوطه استفاده شود وجود ندارد، زیرا هدف از بررسی این اطلاعات کمک به اقدام پژوهی است تا بتواند آگاهانه در مورد طرح پژوهشی تصمیم‌گیری کند. این ادبیات می‌تواند راهنمایی‌هایی برای شناسایی و محدود کردن مشکل، طراحی طرح تحقیق مناسب، انتخاب ابزار قانونی و یا تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات فراهم کند. و همچنین فرصتی برای ربط دادن نظریه موجود با عمل واقعی فراهم می‌کند. پژوهشگر با مطالعه پیشینه تحقیق از چند و چون کارها آگاه می‌شود و از دوباره کاری پرهیز می‌شود، وقتی از اقدامات و اطلاعات جمع‌آوری شده توسط دیگران آگاه می‌شود، می‌تواند با نقد و تجزیه و تحلیل منطقی آنها، وضعیت خود را مشخص کند.

گام پنجم: طراحی طرح پژوهشی؛ در این مرحله اقدام‌پژوه با توجه به اطلاعات جمع‌آوری شده در مرحله قبل و مذاکره با همکاران و متخصصان یک راه موقت و پیشنهادی ارائه می‌کند، و به صورت طراحی برای اجرا در عمل تهیه می‌کند. لازمه طراحی یک طرح اقدام‌پژوهی، تصمیم‌گیری‌های خاصی است که باید در طول این مرحله از فرآیند اقدام‌پژوهی انجام شود. هدف از اجرای این گام آن است که اقدام‌پژوه به تشخیص جنبه‌های اصلی مورد نظر برای بهبود عمل بپردازد. در این مرحله ضمن ملاحظات جوانب اخلاقی و امکان‌های اجرایی راه انتخاب شده، لازم است نظر اصلاحی و انتقادی همکاران پرسیده شود و پس از ملاحظه این اظهار نظر و در صورت لزوم تغییراتی در جوانب طرح پیشنهادی ایجاد شود.

۲- مرحله عمل

این مرحله خود شامل سه گام فرعی است:

گام اول: اجرای طرح جدید و نظارت بر آن؛ در این مرحله، پژوهشگر پس از طراحی راه حل جدید با تغییر مورد نظر، آن را به اجرا در می‌آورد و مورد تجربه و آزمایش قرار می‌دهد تا ببیند آیا مسئله موجود را حل می‌کند یا خیر؟ آیا وضعیت نامطلوب کنونی را تغییر می‌دهد یا خیر؟ در این مرحله پژوهشگر باید از همان آغاز بر چگونگی پیشرفت کار خود، به طور روزانه نظارت و دقت داشته باشد. این کار سبب می‌شود ضمن مراعات پیش‌بینی‌های انجام گرفته در صورت لزوم، تغییرهای لازم را در عمل به وجود آورد.

گام دوم: جمع‌آوری اطلاعات؛ پژوهشگر برای این که ثابت کند ادعایی که درباره‌ی عمل جدید دارد منطقی و درست است، باید شواهدی داشته باشد. این شواهد باید مبتنی بر اطلاعات منظم و منطقی باشد. گام بعدی در روند اجرای اقدام‌پژوهی مشخص کردن داده‌هایی که باید جمع‌آوری کرد و روش‌های گردآوری این داده است. این روش‌ها و ابزار می‌توانند مثل مرحله پیشین و یا متفاوت باشند. باید مشخص شود که در این مرحله به چه نوع داده‌هایی نیاز است، این داده‌ها و شواهد باید معیارهایی باشند بر این ادعا که در کار اقدام‌پژوه اصلاح به وجود آمده است. این شواهد باید مورد تأیید افراد صاحب نظر و همکاران منتقد اقدام‌پژوه در خصوص مسئله و هدف‌های مورد نظر در تحقیق وی باشد. تکنیک‌های مهم برای جمع‌آوری داده را این طور بیان می‌کند، مشاهده، مصاحبه، چک لیست، آزمون: اعم از محقق ساخته و استاندارد.

گام سوم: تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها؛ برای تصمیم‌گیری در مورد نوع تجزیه و تحلیل داده‌ها، در ابتدا باید مشخص شود که آیا داده‌ها کمی یا کیفی است؟ علاوه بر این، این ضروری است که محقق به یاد داشته باشد که تجزیه و تحلیل داده‌ها باید با سؤال یا سؤال‌های پژوهش تطابق داشته باشد، جوابگوی مطالعه مورد نظر باشد. در اکثر موارد آمار توصیفی برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی اقدام‌پژوهی کافی است، با این حال ممکن است آمار استنباطی هم برای مقایسه گروه‌ها و هم برای اندازه‌گیری روابط بین متغیرها لازم باشد.

۳- مرحله مشاهده و بهبود (اقدام مجدد)

هنگامی که داده‌ها تجزیه و تحلیل شده و نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل تفسیر شد، اگر پژوهشگر دریافت مشکل و مسئله همچنان وجود دارد باید یک طرح عمل جدید ارائه کند. پیامد مهم طرح عمل جدید وجود یک رویکرد خاص و ملموس در ارائه ایده‌های جدید برای حل مشکل اصلی است. طرح عمل اساساً یک راهبرد پیشنهادی برای اجرای نتایج حاصل از اقدام‌پژوهی است. اطلاعات حاصل از اجرای طرح می‌تواند به برنامه‌ریزی و اقدام مجدد منجر شود. به این صورت که با توجه به نتایج به دست آمده راه حل یا طرح جدید برای اقدام دوباره و انجام اقدام‌پژوهی، در مورد آن تهیه می‌شود. در نتیجه ماهیت چرخشی اقدام‌پژوهی تداوم پیدا می‌کند.

۴- مرحله تأمل و تفکر

این مرحله خود شامل دو گام فرعی می‌باشد؛

گام اول: تأمل بر روی فرآیند اقدام‌پژوهی؛ در این مرحله است که اقدام‌پژوه به بررسی آنچه انجام داده است می‌پردازد، اثر بخشی آن را تعیین می‌کند، و در مورد اصلاحات ممکن برای اجرا در پروژه آینده که به احتمال زیاد چرخه اقدام‌پژوهی در آینده را تشکیل می‌دهد تصمیم می‌گیرد. تأمل پس از هر مرحله در این فرآیند، به اقدام‌پژوه اجازه می‌دهد به طور مداوم بر پیشرفت پروژه اقدام‌پژوهی نظارت داشته باشد و تصمیم‌گیری‌هایش محدود به تصمیمات گرفته شده در ابتدای کار نباشد. او می‌تواند روش خود را اگر موقعیت ایجاب می‌کند وفق دهد. در این روش بازتاب واقعا یک مرحله نهایی نیست بلکه در سراسر طرح اقدام‌پژوهی یکپارچه است.

گام دوم: به اشتراک گذاری نتایج؛ بخش مهمی از هر مطالعه تحقیقی، گزارش دهی و به اشتراک گذاشتن نتایج با دیگران در جامعه بزرگ پژوهشی است. اقدام‌پژوهی نباید از این قاعده مستثناء باشد. این که اقدام‌پژوهی به منظور حل مشکلات محلی و بومی انجام می‌شود به این معنی نیست که کسی علاقه مند به دریافت نتایج به دست آمده نیست. نتایج می‌تواند به صورت غیر رسمی به شکل یک سخنرانی کوتاه در جلسه ارائه شود. حتی یک گفتگوی فردی با یکی از همکاران ممکن است محیط مناسب برای به اشتراک گذاشتن نتایج باشد: پژوهشگر همچنین می‌تواند نتایج را به هیئت مدیره سازمان و مشتریان آن گزارش دهد. در سطح حرفه‌ای‌تر، نتایج حاصل از مطالعات اقدام‌پژوهی نیز می‌تواند به مخاطبان سطح بالاتر منتشر شود، به طور معمول در محیط‌های رسمی‌تر، نتایج می‌تواند به طور رسمی‌تر ارائه شود در کنفرانس‌های علمی و سایر جلسات که در سطوح مختلف برگزار می‌شود. مجلات علمی و حرفه‌ای نیز ساز و کارهای مناسبی برای ارائه نتایج در سطح گسترده تر هستند.

اصول اخلاقی در پژوهش اقدام‌پژوهی

در منابع مختلف آموزشی به اقدام‌پژوهان به عنوان پژوهشگران حوزه اقدام‌پژوهی تأکید شده است که علاوه بر رعایت اصول اخلاقی پژوهش به طور کلی، لازم است اصول اخلاقی پژوهش در ارتباط با شرکت کنندگان

را به طور ویژه رعایت کنند. این اصول از این قرارند: اصل رضایت آگاهانه، اصل حفظ حریم خصوصی و محرمانه ماندن، اصل حفاظت در برابر آسیب.

رضایت آگاهانه؛ رضایت به معنی تمایل شرکت کنندگان به مشارکت در پروژه و پذیرش اقدام‌پژوه به عنوان محقق است. از دیدگاه اقدام‌پژوه محقق رضایت آگاهانه به عنوان یک مسئولیت مهم به نظر می‌رسد زیرا رضایت آگاهانه والدین نیز برای شرکت کنندگانی که زیر سن قانونی هستند نیاز است. این اصل شامل دو عنصر مهم است: «رضایت» به معنی مشارکت افراد در پژوهش بدون هیچ اجباری، و «آگاهی» به معنی دادن اطلاعات کافی به شرکت کننده در مورد عواقب احتمالی مشارکت در پژوهش. برای دادن رضایت آزادانه، لازم است که مخاطبان احساس هیچ فشار ضمنی برای شرکت در پژوهش نکنند. تصمیم افراد به مشارکت نکردن در پژوهش باید کاملاً مورد احترام باشد. مشارکت اجباری شرکت کنندگان نه تنها غیر اخلاقی است بلکه در صحت و اعتبار داده‌های جمع‌آوری شده و نتایج پژوهش تأثیر می‌گذارد.

حریم خصوصی و محرمانه ماندن؛ از آنجایی که اقدام‌پژوهی در پی حل مسائل در جامعه است و نتایج آن در جامعه منتشر می‌شود، بنابراین باید مراقبت‌های ویژه‌ای از هویت شرکت کنندگان بشود به طوری که آنها نگران منتشر شدن اطلاعات شخصی نباشند. لازمه حمایت از حریم خصوصی گمنامی و محرمانگی است. گمنامی به این معنی است که محقق هویت شرکت کنندگان را در همه یافته‌های پژوهش پنهان نگه دارد، محقق باید به شرکت کنندگان اطمینان دهد که هر گونه اطلاعات شخصی جمع‌آوری شده که می‌تواند منجر به شناسایی آنها شود، کاملاً محرمانه باقی خواهد ماند. «محرمانگی» به این معنا است که پژوهشگر، هویت پاسخ دهندگان را می‌داند اما قول می‌دهد که هرگز آن را فاش نکند. پژوهشگر و همکاران پژوهش که به هویت مشارکت کنندگان دسترسی دارند، باید به پایبندی اخلاقی مربوط، توجیه شوند و آموزش ببینند.

حفاظت در برابر آسیب؛ حفاظت در برابر آسیب به این معنا است که صدمه‌ای به مشارکت کنندگان حتی اگر به صورت داوطلبانه شرکت کرده اند، وارد نشود. آسیبی که شرکت کنندگان با آن روبرو هستند ممکن است جسمانی، روانی و یا حقوقی باشد. از آنجا که در بعضی از پژوهش‌ها فشار وجود دارد، پژوهش شوندگان باید کاملاً از آن مطلع شوند. یافته‌های پژوهش باید به اندازه کافی مهم باشند تا خطر را توجیه کنند و هیچ امکانی برای رسیدن به نتیجه بدون این خطر وجود نداشته باشد. نمونه‌ای از آسیب‌های جدی در حوزه اقدام‌پژوهی عبارتند از: ایجاد اضطراب، کاهش عزت نفس، منزوی شدن، وابستگی عاطفی و احساس شرمساری.

چارچوب یک گزارش اقدام‌پژوهی

در کنار اینکه گزارش اقدام‌پژوهی فرمت رسمی مشخصی دارد به سرفصل‌های زیر دقت کنید:

۱. عنوان اقدام‌پژوهی

مثال: چگونه توانستم نشاط همکاران‌ام را افزایش دهم؟

۲. مقدمه، تبیین و معرفی مسئله اقدام‌پژوهی

در اینجا به سه پرسش زیر پاسخ دهید.

مشکل چیست؟

علل مشکل چیست؟

پیامدهای مشکل چیست؟

در انتها بگویید قصد شما از اقدام‌پژوهی چیست؟

۳. اهداف و پرسش‌های اقدام‌پژوهی

در اینجا هدف‌هایی که از انجام اقدام‌پژوهی داشتید ذکر کنید و بیان سؤالی هم به آنها بدهید.

۴. روش گردآوری اطلاعات پیرامون مشکل

از روش‌های مرسوم همچون مصاحبه، مشاهده، مرور اسناد، پرسشنامه استفاده کنید.

تلاش کنید نمودار، جدول، تصویر و ... در این بخش ارائه نمایید.

باید به خواننده ثابت کنید که مشکل چه بوده و چه مستنداتی برای آن دارید.

۵. شرح اقدام

برای هر علت از مشکل یک یا چند اقدام در قالب جدول بنویسید.

از بین اقدام‌های پیش‌بینی‌شده، یک یا چند مورد را انتخاب کنید.

آنها را شرح کامل دهید و همه جوانب آن را بسنجید.

اگر این اقدام انجام شود، چه پیامدهایی خواهد داشت؟

۶. اجرای اقدام

اقدام خود را بر طبق یک جدول زمان‌بندی و جدول بودجه‌ریزی اجرا کنید.

اقدام خود را با تصاویر و یادداشت‌ها مستندسازی کنید.

عیب‌ها و ایرادهای اقدام را استخراج مستند کنید.

۷. ارزیابی، اصلاح و انجام دوباره

اقدام (ها) انجام شده را به کمک سایرین و با ابزار مشخص ارزیابی کنید.

مشکلات و نقاط ضعف اقدام چه بوده است؟

اگر اقدام کارساز نبود، به سراغ اقدام‌های دیگر بروید.

این چرخه را تا حصول نتیجه نهایی ادامه دهید.

۸. نتیجه‌گیری

در نهایت به طور خلاصه، مشکل، اقدام و نتیجه ارزیابی و پیشنهادهای اصلاحی را شرح دهید.

منابعی برای مطالعه بیشتر

۱. رستمیان، محمود؛ بیکی، علی؛ رحیمی، مرضیه (۱۳۹۶). آشنایی با روش کیفی الفبای اقدام‌پژوهی، تهران: انتشارات صالحیان.
۲. سیلان‌اردستانی، حسن (۱۳۹۶). اقدام‌پژوهی در تبلیغات، ویراستار: مریم حبیبی، ناشر مؤلف.
۳. سگار، ریچارد (۱۳۹۴). چگونه اقدام‌پژوهی گروهی انجام دهیم؟ مترجم: احمدرضا اقتصادی و هنگامه آصفی، مشهد: موسسه فرهنگی هنری و انتشاراتی ضریح آفتاب.
۴. عابدی، قدرت؛ خشنودمقدم، علی؛ بریری، لیلا (۱۳۹۷). از پژوهش تا عمل (کتاب کار اقدام‌پژوهی)، تهران: شفقت.
۵. کاستلو، پاتریک (۱۳۹۷). اقدام‌پژوهی آسان، راهی به سوی عمل و تفکر انتقادی، مترجم: رضا نجاتی، تهران: انتشارات نویسندگان جوان.
۶. کاستلو، پاتریک (۱۳۹۷). اقدام‌پژوهی، مترجم: محمدرضا شادرو، تهران: انتشارات آگاه، وزارت کشور، دبیرخانه شورای پژوهش وزارت کشور.
۷. کاوه‌سامانی، بهاره (۱۳۹۸). اقدام‌پژوهی، تهران: انتشارات ارسطو، سامانه اطلاع‌رسانی چاپ و نشر ایران.
۸. کوهی، امیرحسن؛ طباطبایی، سیدمحمود؛ عرب‌سالاری، سمیرا (۱۳۹۴). اقدام‌پژوهی (چیستی، چرایی، چگونگی)، اصفهان: انتشارات سفیر اردهال.
۹. مک‌این‌تایر، آلیس (۱۳۹۵). اقدام‌پژوهی مشارکتی، مترجم: علی کوشازاده و مریم اسکافی، مشهد: انتشارات ترمه.
۱۰. مک‌نیف، جین؛ لوماکس، پاملا؛ وایتهد، جک (۱۳۹۷). اقدام‌پژوهی (طراحی، اجرا، ارزشیابی)، تهران: انتشارات رشد.
۱۱. یزدیان، عباس؛ صفا داود (۱۳۹۶). روش تحقیق در علوم انسانی با تاکید اقدام‌پژوهی، تهران: انتشارات ابتکار دانش.

12. Coghlan, D. (2019). *Doing action research in your own organization*. SAGE Publications Limited.
13. Herr, K., & Anderson, G. L. (2014). *The action research dissertation: A guide for students and faculty*. Sage publications.
14. Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). *Participatory action research: Communicative action and the public sphere*. Sage Publications Ltd.
15. Kemmis, S., McTaggart, R., & Nixon, R. (2013). *The action research planner: Doing critical participatory action research*. Springer Science & Business Media.
16. McKernan, J. (2013). *Curriculum action research: A handbook of methods and resources for the reflective practitioner*. Routledge.
17. McNiff, J. (2013). *Action research: Principles and practice*. Routledge.
18. Mills, G. E. (2000). *Action research: A guide for the teacher researcher*. Prentice-Hall, Inc., One Lake Street, Upper Saddle River, New Jersey 07458.
19. Stringer, E. T. (2008). *Action research in education*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
20. Stringer, E. T. (2013). *Action research*. Sage publications.

Email: Massoudihamid@gmail.com

Web: Pue.ir